

”LASTEN JA NUORTEN ROOLI ON TYÖSSÄ SE ISOIN ROOLI”

Lasten ja nuorten osallisuus ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa työntekijöiden
näkökulmasta

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö
Sosionomikoulutus, Hämeenlinnan korkeakoulukeskus
syksy 2020
Hannu Vierikko

Tekijä Hannu Vierikko

Vuosi 2020

Työn nimi ”Lasten ja nuorten rooli on työssä se isoin rooli” Lasten ja nuorten osallisuus ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa työntekijöiden näkökulmasta

Ohjaajat Outi Välimaa

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia, miten lasten ja nuorten osallisuus toteutuu ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa työntekijöiden näkökulmasta. Tarkoituksena oli selvittää myös mahdollisia kehittämisen kohteita osallisuuden toteutumisessa. Työn tilaajana oli Etelä-Suomessa toimiva pienehkö lastensuojelun avohuollon palveluja tarjoava yritys. Yritys pysyi tutkimuksessa anonyyminä.

Tietoperustassa tarkasteltiin lastensuojelua yleisesti sekä hieman tarkemmin lastensuojelun avohuoltoa. Lisäksi avattiin käsitteet osallisuus, lapsen etu ja lapsen oikeus osallistua sekä ammatillinen tukihenkilötoiminta lastensuojelutyössä. Opinnäytetyö oli tutkimuksellinen ja tutkimusaineisto kerättiin kirjoitelmapyyntöillä. Kirjoitelmapyyntöön vastasi yhdeksän työntekijää. Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin kategoria-analyysyä.

Tutkimustulosten mukaan aineistosta löytyi viisi eri kategoriaryhmää, jotka olivat seuraavat: keskiössä asiakas, rinnalla kulkija ja asianajaja, suunnitelmallista ja tavoitteellista, toiveet sekä dialogisuus. Varsinaisia kehittämisen kohteita itse työskentelyssä osallisuuden näkökulmasta tutkimuksessa ei tullut esille. Johtopäätöksenä voidaan todeta osallisuuden toteutuvan hyvin ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa työntekijöiden näkökulmasta.

Avainsanat lastensuojelu, osallisuus, ammatillinen tukihenkilötoiminta

Sivut 49 sivua ja liitteitä 2 sivua

Author Hannu Vierikko

Year 2020

Subject “The children and young people play the most crucial role”. Participation of children and young people in professional support person activities from the staff perspective

Supervisors Outi Välimaa

ABSTRACT

The aim of this thesis was to study how the participation of children and young people in professional support person activities is realized from the perspective of employees. The purpose was also to find out possible areas for development in the implementation of participation. The work was commissioned by a smaller company in southern Finland that provides non-residential child welfare services. The company remains anonymous in the study

The knowledge base discusses child welfare services and defines the concepts of participation, the best interests of the child and professional support person activities in child welfare work. The thesis was research-based, and the data consisted of essays written by nine employees. Category analysis was used as the data analysis method.

According to the results of the study, five different category groups were found in the material, which were as follows: client in focus, walking alongside and advocating, planned and goal-oriented, wishes and dialogue. No actual needs for development in the work itself, in terms of participation, came up in the study. As a conclusion, it can be stated that participation is realized in professional support person activities from the point of view of employees.

Keywords child welfare, participation, professional support person activities

Pages 49 pages and appendices 2 pages

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Sosiaalipedagogiikka viitekehyksenä	2
3	Lastensuojelu toimintakenttänä.....	4
3.1	Lastensuojelu Suomessa	5
3.2	Lastensuojelun prosessi	6
3.3	Lastensuojelun avohuolto	8
3.4	Ammatillinen tukihenkilötoiminta lastensuojelutyössä	9
3.4.1	Ammatillisen tukihenkilötoiminnan prosessi.....	10
3.4.2	Ammatillisen tukihenkilön rooleja	12
4	Lasten ja nuorten osallisuus	14
4.1	Osallisuus käsitteenä.....	14
4.2	Osallisuus ja sen hyödyt lastensuojelussa.....	15
4.3	Osallisuuden tasot.....	18
4.4	Dialogisuus osallisuuden työvälineenä	19
5	Lapsen etu ja oikeus osallistua	21
5.1	Lapsen etu	21
5.2	Lapsen oikeus osallistua	23
6	Aiempiä tutkimuksia	24
7	Tutkimuksen toteutus	26
7.1	Tutkimuskysymys.....	28
7.2	Narratiivinen tutkimus	28
7.3	Aineiston analyysi	30
8	Tutkimuksen tulokset.....	32
8.1	Työskentelyn keskiössä on asiakas	33
8.2	Tukihenkilö on rinnallakulkija ja asianajaja.....	34
8.3	Suunnitelmallista ja tavoitteellista työskentelyä.....	35
8.4	Lasten ja nuorten toiveiden huomioiminen.....	36
8.5	Dialogisuuden tärkeys	37
9	Johtopäätökset ja kehittämiskohteet	38
10	Pohdinta	40
	Lähteet	43

Kuvat, taulukot ja kaavat

Taulukko 1. Asiakkaan osallisuuden kategoriaryhmät aineistosta

Liitteet

Liite 1	Kirjoitelmapyyntö
Liite 2	Tutkimussuostumus

1 Johdanto

Opinnäytetyöni tarkoituksena on tutkia lasten ja nuorten osallisuutta ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa työntekijöiden näkökulmasta. Tarkemmin sanottuna tavoitteena on selvittää, miten osallisuus ja sen toteutuminen tulee esiin ja miten sen ymmärretään ammatillista tukihenkilötyötä tekevien työntekijöiden mielestä. Tavoitteena on myös löytää mahdollisesti kehitettäviä kohtia ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa.

Kiinnostuin aiheesta sen ajankohtaisuuden vuoksi, sillä osallisuus on ollut viime vuosina paljon esillä lastensuojelun kentällä. Osallisuus on ollut vahvasti esillä etenkin lastensuojelun sijaishuollon puolella, mutta mielestäni aihe on vähintäänkin yhtä tärkeä myös lastensuojelun avohuollon puolella. Uskon myös vahvasti lasten ja nuorten osallisuuden lastensuojelun avohuollossa pysyvän keskusteluissa tulevaisuudessakin ja näin ollen ajankohtaisena aiheena jatkossakin.

Lapsen toimijuus ja osallisuus ovat ajankohtaisia tutkimusaiheita eri tieteenaloilla. Osallisuuden käsitteen täsmällinen, rajat ylittävä määrittely on haastavaa, koska osallisuus sisältää monille eri tieteenaloille jakautuvia kysymyksiä. Lasten osallisuus katsotaan osaksi nykyaikaista demokratiakäsitystä perhedemokratiana sekä laajempaa, yhteiskuntaa ja kansalaisuutta koskevana demokratiana. Lasten osallistuminen edustaa modernia ajatusta aktiivisesta kansalaisuudesta ja on samalla kulmakivi lasten ja nuorten ihmisoikeuskasvatuksessa. (Pajulammi, 2013, ss. 121–122, 123)

Opinnäytetyöni yhteistyökumppanina on eteläisessä Suomessa toimiva pienehkö yksityinen lastensuojelun avohuollon palveluja tarjoava yritys. Yritys pysyy tutkimuksessa anonyymina. Itse työskentelen kyseisessä yrityksessä sosiaalipedagogisen tukityön asiantuntijana, joten opinnäytetyössä on näin ollen suora yhteys työelämään.

2 Sosiaalipedagogiikka viitekehystenä

Opinnäytetyössäni on sosiaalipedagoginen viitekehys. Sosiaalipedagogia on kiinnostanut minua koko sosionomiopintojeni ajan ja jatkuu siis edelleen opinnäytetyössäni.

Sosiaalipedagogiikka on läsnä vahvasti myös työelämässäni.

Sosiaalipedagogiikka katsoo yksilöä, yhteisöä ja yhteiskuntaa kasvun ja kasvatuksen näkökulmasta ja näkee ne kaikki sekä erikseen arvokkaina että välttämättä toisiinsa yhdistyvinä. Sosiaalipedagogista on kasvua tukeva toiminta ja sen tutkimus, joissa jokainen yksilö huomioidaan dialogisesti kohdaten niin, että hänen potentiaaliensa löytyminen ja kehittyminen mahdollistuvat. Lähtökohtana on ymmärrys siitä, että yksilö kasvaa täyteyteensä yhteisöissä ja yhteisöllisesti. Tämän vuoksi tuetaan kasvua osallisuuteen, yhteiselämään ja rakentavaan vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. (Nivala & Ryyänen, 2019, s. 337)

Hämäläinen ja Kurki (1997, s. 15) kertovat kirjassaan pedagogiikan tarkoittavan yleisesti oppia kasvatuksesta, mutta sanalla sosiaalinen olevan useampia merkityksiä. Heidän mukaansa kolme päämerkitystä sosiaaliselle ovat 1. yhteiskunnallinen, 2. yhteisöllinen ja ihmisten välinen vuorovaikutus sekä 3. vähäosaisten auttaminen.

Sosiaalipedagogiikan käsitteen tulkinta on vahvasti sidottuna siihen, missä yhteydessä ja millä tasolla siitä puhutaan. Sosiaalipedagogiikka voidaan nähdä yhteiskunnallisena liikkeenä, tieteellisen pedagogiikan yleisperiaatteena tai tieteellisenä oppialana. Sillä voidaan viitata myös yhteiskunnan toimintajärjestelmään, jolloin se kuvaa tiettyä koulutus- ja työalaa. (Hämäläinen & Kurki, 1997, ss. 13–14)

Sosiaalipedagogiikka on Suomessa verrattain uusi oppiala ja sen kehittäminen koulutus- ja oppialana käynnistyi Suomessa 1990-luvulla. Sosiaalipedagogiikka sijoittuu yhteiskunta- ja kasvatustieteiden välimaastoon. Se tarkastelee kasvatuksen ja kasvun yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia kytkentöjä sekä tuo pedagogisen näkökulman sosiaaliseen työhön. Sosiaalipedagogiikassa ollaan kiinnostuneita samanaikaisesti ilmiöiden sosiaalisista ja kasvatukseen tai kasvuun liittyvistä puolista, pedagogisten ilmiöiden sosiaalisuudesta ja

sosiaalisten ilmiöiden pedagogisuudesta. (Raatikainen ym., 2019, s. 100; ks. myös Nivala & Ryyänen, 2019, s. 16)

Sosiaalipedagogiikalla on perinteisesti ollut kaksi perustehtävää, joista toinen painottaa yleistä yhteiskunnallista kasvatusta. Tämä tarkoittaa sitä, että jokaisen ihmisen sosiaalista kasvua tuetaan heidän omissa yhteisöissään ja yleisesti yhteiskunnassa. Toinen tehtävä taas on sosiaalisten ongelmien kohtaamista kasvatuksellisin keinoin. Kohderyhmänä ovat ne ihmiset, joiden elämää uhkaavat tai vaikeuttavat riskit, erityiset tarpeet tai ylipäänsä yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja huono-osaisuus. Jokaisen ihmisen kohtaaminen ja näkeminen toimijana tai vähintään toimijuuteen kykenevänä on keskeinen periaate sosiaalipedagogisessa toiminnassa ja ajattelussa. (Raatikainen ym., 2019, s. 100; ks. myös Nivala & Ryyänen, 2019, s. 95)

Työssäni on keskeistä yksilön kohtaaminen. Yksilö nähdään subjektina, oman elämänsä asiantuntijana ja muutoksen mahdollistajana. En voi pitää yksilöä objektina, johon työskentely kohdistuu, vaan yhdessä työskentelemme niiden tavoitteiden eteen, jotka yksilö on itse ollut asettamassa. Tähän liittyy vahvasti yksilön oikeuksien kunnioitus ja arvostus.

Sosiaalipedagoginen toimija näkee ihmisen ihmisenä eikä esimerkiksi jonkin asiakaskategorian määrittämänä tai jonkin ongelman leimaamana. Sosiaalipedagoginen toimija pyrkii yhdessä ihmisen kanssa ymmärtämään tämän elämäntilannetta, näkemään ihmisessä tämän mahdollisuuksia sekä tukemaan tätä omien tavoitteidensa löytämisessä ja voimavarojensa tunnistamisessa. Sosiaalisella työllä pyritään ehkäisemään ihmisen pahoinvointia ja tukemaan hyvinvointia. Sosiaalinen työ pyrkii lievittämään ja vähentämään eriarvoisuutta ja huono-osaisuutta. Sosiaalisesta työstä tulee sosiaalipedagogista, kun siihen liittyy kasvatuksellinen näkökulma eli pyrkimys etsiä ratkaisuja ongelmiin kasvun ja kasvatuksen näkökulmasta ja tarjota erityistä tukea kasvatuksellisin keinoin. (Nivala & Ryyänen, 2019, ss. 191, 265)

Yksilökäsitykseni on varsin samansuuntainen kuin sosiaalipedagogiikassa. Näen yksilön ainutlaatuisena persoonana, jolla on oma tahto, käsitykset, arvot ja unelmat. Ymmärrän, että nämä yksilön ominaisuudet ovat kehittyneet vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin ja toisaalta yksilö muovaa omalla persoonallaan ja ominaisuuksillaan yhteisön jäseniä ja siten yhteisöä.

Sosiaalipedagogiikassa yhteisö on usein keskiössä. Sosiaalipedagogiikassa pohditaan yksilön ja yhteisön keskinäistä suhdetta. Yksilö nähdään sekä yksilönä yhteisössä että yhteisön jäsenenä. On mielestäni tärkeää, että yksilö tuntee aidosti kuuluvansa johonkin yhteisöön.

Yhteisöksi voidaan aidossa mielessä nimittää sellaista sosiaalisen suhteen muotoa, jonka välityksellä sosiaalinen toiminta on yhteisten arvojen sekä intressien ohjaamaa. Kyse ei ole kuitenkaan mistään kollektiivisista suhteista, joissa yksilö olisi unohdettu. Kyse on siitä, että samalla kertaa sekä yksilöllisten ”persoonien joukko” että jokaisen osallistujan subjektiivinen tunne jakavat yhteiset mielenkiinnon kohteet ja tavoitteet. Sosiaalipedagogisen ajattelun yksi kulmakivi on näkemys siitä, että yksilön kasvu tapahtuu yhteisöissä ja yhteiselämässä muiden ihmisten kanssa. (Kurki, 2000, s. 130; ks. myös Nivala & Rynnänen, 2019, s. 111)

Yhteisön käsitteeseen kuuluu vahvasti kokemus yhteenkuuluvuudesta. Se ei automaattisesti synny olemalla pelkästään yhteisön jäsen. On tärkeää kuulua johonkin yhteisöön ja kokea hyväksymisen tunnetta, eli ihmisellä pitää olla jotakin, johon kuulua. Osattomuus tukee ulkopuolisuudentunnetta ja osallisuus tukee taas nuoren liittymistä yhteisön jäseneksi. Vahva yhteenkuuluvuuden tunne on nuorta suojaava tekijä. (Kurki, 2000, s. 153; ks. myös Barkman ym., 2017, s. 16)

Ihminen on syvimmiltään yhteisöllinen, ja jokainen ihminen tarvitsee tunteen kuulua hyväksyttynä omaan joukkoon. Hyväksytyksi tuleminen tunnetta ei saa vain passiivisella vastaanottamisella, vaan se syntyy aktiivisessa vuorovaikutuksessa. Yhteisöllisyyden selkärankana on osallisuus. (Mäkelä, 2011, ss. 20–21)

3 Lastensuojelu toimintakenttänä

Opinnäytetyöni toimintakenttänä on lastensuojelu ja vielä tarkennettuna lastensuojelun avohuolto. Avaan tässä luvussa aluksi lastensuojelua Suomessa sekä lastensuojelulain kehitystä. Luvussa käydään läpi myös lastensuojelun prosessia ja tarkemmin paneudutaan lastensuojelun avohuoltoon. Lopuksi vielä nostetaan esiin ammatillinen tukihenkilötoiminta lastensuojelutyössä.

3.1 Lastensuojelu Suomessa

Suomen ensimmäisen lastensuojelulain vahvisti presidentti Pehr Svinhufud 17.1.1936, ja se tuli voimaan vuoden 1937 alussa. Lastensuojelulainsäätämismen prosessi kesti melkein 40 vuotta, jonka aikana poliittiset rintamalinjat asettuivat säännönmukaisesti uudistuksen taloudellisista reunaehdoista kiistelevien vasemmistonaisten ja porvarimpien välille. Tuolloin tieto lapsen kasvusta ja kehityksestä oli vähäistä eivätkä lapsen oikeudet olleet mielenkiinnon kohteina. (Harrikari, 2019, ss. 205, 221, 286)

Lastensuojelulain uudistus viimein käynnistyi, kun sosiaali- ja terveysministeriö asetti tehtävään toimikunnan marraskuussa 1981. Vuoden 1936 lakia pidettiin auttamattomasti vanhentuneena uusiin suojelutarpeisiin nähden. Yleistavoitteina lakiesityksessä oli ennaltaehkäisevän lastensuojelun kehittäminen niin, että se tukisi lapsia, nuoria ja heidän huoltajiaan. Lastensuojelulaki vahvistettiin presidentti Mauno Koiviston toimesta elokuussa 1983, ja voimaan se tuli vuoden 1984 alussa. Lakiin sisältyi yhteensä yhdeksän lukua. Perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun muodoiksi kirjattiin lakiin avohuollon tukitoimet, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. Näitä toteuttaessa tuli ensisijaisesti huomioida lapsen etu. Lain mukaan etua selvitettäessä tulisi huomioida lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehtyä lapsen kasvuoloihin ja arvioida, miten eri toimet vaikuttaisivat kehitykseen. Huoltajan ohella myös 15 vuotta täyttäneellä olisi oikeus käyttää puhevaltaa itseään koskevassa asiassa. (Harrikari, 2019, ss. 285, 286, 293, 294)

Vuoden 2005 tammikuussa sosiaali- ja terveysministeriö asetti lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän, jonka mietintö valmistui vuonna 2006. Kokonaisuudistustyöryhmän tavoitteena oli lastensuojelulain selkeyttäminen ja uudistaminen siten, että lastensuojelu toimisi asiakaslähtöisesti niin, että toimeenpanossa esiintyisi mahdollisimman vähän tilanteita ja tulkintaongelmia, joissa lapsen etu jäisi huomioimatta. Vuosien 1936 ja 1983 lastensuojelulakien alkuperäisistä versioista uusi laki tulisi poikkeamaan työryhmän mukaan laajamittaisesti lapsen mielipiteen selvittämiseen, kuulemiseen, puhevallan käyttöön ja edunvalvontaan liittyvillä säännöksillään. Säännöksillä oli tarkoitus turvata kaikenikäisten lasten osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet itseään koskevissa asioissa. Kaikissa lastensuojelutoimenpiteissä tulisi selvittää lapsen mielipide ja toivomukset hänen iästään riippumatta. Laissa säädettäisiin myös asiakassuunnitelmasta,

neuvotteluista, työntekijän velvollisuudesta tavata lapsi henkilökohtaisesti ja läheisverkoston kartoittamisesta ennen sijoitusta. Lastensuojelulain kokonaisuudistus hyväksyttiin eduskunnassa 14.2.2007, ja presidentti Tarja Halonen vahvisti sen 13.4.2007. Lopullinen lastensuojelulaki noudatteli vuoden 2006 työryhmänmuistion ehdotuksia, ja se sisälsi kaikkiaan 17 lukua ja 95 säännöstä. (Harrikari, 2019, ss. 328–329, 331, 339)

1.1.2020 lastensuojelulakiin tuli muutoksia, joissa lastensuojelun sijaishuollossa olevien lasten perusoikeuksia vahvistettiin. Lastensuojelulain muutoksilla vahvistettiin kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten oikeutta hyvään kohteluun, huolenpitoon, valvontaan sekä ihmisarvoa kunnioittavaan kohteluun. Lisäksi tarkennettiin rajoitusten käytölle asetettavia yleisiä edellytyksiä, kuten välttämättömyys- ja suhteellisuusvaatimusta, sekä täsmennettiin rajoitustoimenpiteiden kirjaamisvaatimuksia. Samalla jälkihuollon ikäraja korotettiin 25 vuoteen. Muutosten painopiste oli ennakkolisissa keinoissa, joiden avulla on tarkoitus ehkäistä haastavien tilanteiden syntyä ja rajoitustoimenpiteiden tarvetta. (STM, n.d.)

Lastensuojelu koskettaa määrällisesti yhä useampia lapsia ja perheitä. Vuonna 2014 lastensuojelun asiakkaina oli yli 90 000 lasta ja nuorta, kun vuonna 2004 heitä oli 60 000. Vuonna 1996 määrä oli vain 30 000. Huostaanotettuja lapsia on vuosittain noin 10 000, ja heistä noin viidennes on sijoitettuna oman kotinsa ulkopuolelle tahdonvastaisesti. Kun huostaanottojen määrät ovat kasvaneet, niin samalla huostaanotettujen lasten ikä on noussut. Suurimmaksi huostaanotettujen lasten ryhmäksi on noussut teini-ikäiset lapset (13–17-vuotiaat). Poikia on ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle enemmän kuin tyttöjä. (Hakalehto, 2016, s. 24; ks. myös Hämeen-Anttila, 2017, s. 226)

3.2 Lastensuojelun prosessi

Lastensuojelun ydin on perustoiltaan yksinkertainen. Se on toimintaa, jolla turvataan lapsen terveyttä ja kehitystä ja niitä vaarantavien tekijöiden minimointia. Ensisijaisena tulee perhe, ja lapsen oikeuksia tulee kunnioittaa, eli lastensuojelu perustuu lapsikeskeiseen perhelähtöisyyteen. Sinänsä yksinkertaisessa ytimessä versoo lukuisia muunnelmia, sillä yksittäiset tilanteet vaihtelevat suuresti. Toisinaan lyhyt tilapäinen apu voi olla riittävää, joskus taas tarvitaan toimia hyvinvoinnin kaikilla ulottuvuuksilla, läpi lapsuuden. (Bardy, 2013, s. 73)

Lastensuojeluasia tulee vireille perheen tai lapsen omasta yhteydenotosta, tai kun lastensuojelun työntekijä saa tietoonsa mahdollisesti lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Lastensuojelun työntekijän on tehtävä välittömästi arvio siitä, tarvitseeko lapsi kiireellistä apua. Kaikille asiakkaille tehdään uuden sosiaalihuoltolain mukaan palvelutarpeen arviointi, jonka yhteydessä voidaan selvittää tarvittaessa lastensuojelun tarve.

Lastensuojeluasiakkuus ei ala vielä siinä vaiheessa, kun lastensuojelun tarvetta vasta selvitetään. Asiakkuus lastensuojeluun alkaa vasta siinä tapauksessa, jos palvelutarpeen arvioinnin perusteella arvioidaan, että lastensuojelun asiakkuus on tarpeen, tai jos perhe saa jo ennen arvioinnin valmistumista lastensuojelun tukitoimia. Lastensuojelutyön käynnistymisen syinä voivat olla kodissa olevat ongelmat tai lapsen oma käyttäytyminen. Lastensuojelun tarvetta aiheuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi vanhempien päihteiden käyttö, mielenterveyden ongelmat, uupumus, kasvatusvaikeudet sekä perheristiriidat. Myös lapsen tai nuoren kouluongelmat, päihteiden käyttö tai rikosten tekeminen ovat tavallisia lastensuojelussa kohdattavia ongelmia. (Hämeen-Anttila, 2017, s. 230; ks. myös Korhonen, 2005, s. 32)

Lastensuojelussa pitää olla mahdollisuus käyttää erilaisia tukitoimia ja sovittaa niitä yksilöllisiin tarpeisiin. Käytettävissä keinoista pitää valita se, jonka arvioidaan auttavan parhaiten ja joka on lievin tapa puuttua perheen yksityisyyteen. Huostaanoton tulee olla viimeisin toimenpide. Lastensuojelulaissa korostetaan avohuollon ensisijaisuutta, mutta erikseen on kirjattu periaate, että sijaishuolto on järjestettävä viivytyksettä, kun lapsen etu niin vaatii. (Hämeen-Anttila, 2017, s. 229)

Yksittäinen lastensuojeluprosessi muodostuu aina kunkin asiakkaan tarpeen mukaan. Lastensuojelulaki antaa mahdollisuuden erilaisiin toimenpiteisiin ja tukitoimiin. Prosessi voi pitää sisällään ainoastaan avohuollon tukitoimia, joita ovat esimerkiksi tehostettu perhetyö ja perhekuntoutus. Lapsi voidaan sijoittaa myös kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimena. Mikäli avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä lapsen edun turvaamiseksi, voidaan tällöin turvautua lapsen kiireelliseen sijoitukseen kodin ulkopuolelle ja viime kädessä huostaanottoon. Asiakkuusprosessin alussa ja myös myöhemmin tavoitteena on se, että asiakkaana olevat lapset tietäisivät olevansa osallisina lastensuojelussa. On tärkeää, että lapset tietävät, miksi he ovat lastensuojelun asiakkaita. (Nyrhinen, 2016, s. 70; ks. myös Muukkonen, 2013, s. 169)

Huostassapito lakkaa viimeistään silloin, kun lapsi täyttää 18 vuotta, tämän jälkeen lapsi siirtyy välittömästi jälkihuoltoon. Lapsen iällä ei ole kuitenkaan jälkihuoltovelvoitteen alkamisen kannalta merkitystä. Huostaanoton kestollakaan ei ole merkitystä jälkihuoltovelvollisuuden alkamiselle. Lyhytaikainenkin huostaanotto ja kodin ulkopuolinen sijoitus aiheuttavat kunnalle jälkihuoltovelvoitteen. (Räty, 2019, s. 709)

Oikeus jälkihuoltoon päättyy viimeistään silloin, kun nuori täyttää 25 vuotta. Jälkihuolto voi keskeytyä tätä aikaisemmin tilanteissa, joissa nuoren tarve jälkihuoltoon on lakannut. Lakia muutettiin jälkihuollon ikärajan osalta; aiemmin jälkihuolto päättyi, kun nuori täytti 21 vuotta. (Räty, 2019, s. 714)

3.3 Lastensuojelun avohuolto

Tarkoituksena on, että avohuollon tukitoimet tukevat ja edistävät lapsen myönteistä kehitystä, ja tämän lisäksi tarkoitus on myös vahvistaa ja tukea vanhempien, huoltajien ja lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatuskyykyä sekä kasvatumahdollisuuksia. Avohuollon tukitoimet ovat aina ensisijaisia huostaanottoon ja sijaishuoltoon nähden. 1990-luvulla yleistynyt julkisuuden mukaantulo ristiriitojen foorumiksi on omiaan korostamaan avohuollon toimenpiteiden ensisijaisuutta. Avohuollon tukitoimien pitää olla lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia, mahdollisia ja riittäviä. Avohuollon tukitoimia pitää järjestää viipymättä, kun lastensuojelun tarve on todettu. (THL, n.d.-b; ks. myös Pulma, 2004, s. 19)

Lapsi voidaan iästään riippumatta sijoittaa yksin lyhytaikaisesti avohuollon tukitoimena laitokseen, perheeseen tai muuhun lapsen tarpeita vastaavaan paikkaan. Mikäli on edellytyksiä lapsen huostaanotolle, ei lasta voida sijoittaa avohuollon tukitoimena huostaanottamisen sijaan. Edellytyksenä yksin sijoittamiselle on lapsen huoltajan sekä 12 vuotta täyttäneen lapsen antama suostumus. Jos tätä suostumusta ei kirjallisena tai suullisena saada, edellytyksiä avohuollon sijoitukseen ei ole. Lyhytaikaisen laitossijoituksen aikana voidaan arvioida lapsen lastensuojelun tarvetta tai tarvetta esimerkiksi lapsen pidempiaikaiseen sijoitukseen ja huostaanottoon. (Räty, 2019, s. 329)

Avohuollon tukitoimia tulee toteuttaa mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä lapsen ja vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen kasvatuksesta ja hoidosta vastaavien henkilöiden kanssa. Avohuollon tukitoimet ovat osa suunnitelmallista avohuollon työskentelyä, jossa tärkeimpänä on aina lapsen etu, kun tukitoimia suunnitellaan ja toteutetaan. Avohuollon tukitoimia suunniteltaessa ja toteuttaessa lasta täytyy tavata riittävän usein ja henkilökohtaisesti. Sosiaalityöntekijän ja lapsen tapaamiset perustuvat lähtökohtaisesti yhteisymmärrykseen huoltajan kanssa. Tarvittaessa tapaaminen lapsen kanssa voidaan myös järjestää ilman huoltajan suostumusta. Edellytyksenä on se, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi sen olevan lapsen edun mukaista. Asiakaskertomukseen tulee kirjata, miksi sosiaalityöntekijä on tavannut lasta ilman huoltajan suostumusta. Lapselle täytyy antaa tietoa asiasta tavalla, joka vastaa hänen kehitystasoaan ja ikäänsä. Lapsella täytyy olla myös mahdollisuus esittää mielipiteensä, ja mielipiteisiin ja toiveisiin pitää kiinnittää erityistä huomiota. (THL, n.d.-b)

3.4 Ammatillinen tukihenkilötoiminta lastensuojelutyössä

Sosiaalipalveluna voidaan järjestää erityistä tukea tarvitsevalle lapselle tai perheelle tukihenkilö. Tukihenkilö helpottaa kuormitusta perheessä tukemalla arjen sujumista, viettämällä aikaa lapsen tai lasten kanssa, viemällä lasta harrasteisiin, innostamalla ja tukemalla esimerkiksi koulunkäynnissä tai itsenäiseen elämään siirtymisessä. Ammatillinen tukihenkilötyö on avohuollon työtä, jossa on nähtävissä ennaltaehkäisevän lastensuojelun piirteitä. Asiakkaiden tilanteet ovat sen verran haastavia, ettei vapaaehtoisen tukihenkilön tuki ole riittävää. (THL, n.d.-a; ks. myös Nieminen, 2009, ss. 113–114)

Tukihenkilötoiminnassa tukihenkilö ja tuettava tapaavat tuettavan omassa elinympäristössä yhteisen tekemisen tai harrastuksen merkeissä. Yhteydenpidon kesto ja säännöllisyys määrittyvät tuettavan tarpeiden perusteella. Tukihenkilötoiminta voi olla joko vapaaehtoistyötä tai ammatillista toimintaa. Ammatillinen tukihenkilö on esimerkiksi sosiaali-, terveys-, kasvatusta-, taide-, opetus-, liikunta-alan tai nuorisotyön ammattilainen, jolla on kokemusta lasten ja nuorten kanssa työskentelystä. (THL, n.d.-a)

Tukihenkilötoiminta voi olla myös koko perheen tai perheen aikuisen tukea. Esimerkiksi nuori yksinhuoltajaisä tai -äiti, mielenterveyskuntoutuja tai päihdeongelmainen vanhempi

voi hyötyä tukihenkilöstä, joka on puheikumppanina ja arkisten asioiden hoitamisen tukena ja jonka kanssa voi keskustella myös lapsiin ja vanhemmuuteen liittyvistä asioista. (THL, n.d.-a)

Edellisessä kappaleessa kuvattu toiminta on kuitenkin harvinaisempaa ja tämmöisissä tapauksissa puhutaan ennemminkin perhetyöstä. Toisaalta ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa on mielestäni mukana usein myös ripaus perhetyötä. Etenkin lasten kanssa työskennellessä ollaan tukihenkilötapaamisten yhteydessä myös aktiivisesti yhteydessä lapsen vanhemman tai vanhempien kanssa.

Toimiva vuorovaikutus nuoren ja ammatillisen työntekijän välillä koostuu inhimillisyydestä, ammatillisuudesta ja aitoudesta. Nuorta kuunnellaan ja mielipiteitä arvostetaan, vaikka ne eroaisivat omista. Lapsen ja nuoren kohtaaminen vaatii aikuiselta kykyä aitoon keskusteluun, ja keskustelussa merkittävä rooli on kuunnella. Aidon kohtaamisen perusta on nuoren ja työntekijän välinen luottamus, ja mitä enemmän nuorella on huonoja kokemuksia aikuisen luotettavuudesta, sitä pidempään luottamuksen rakentaminen vie. Tukisuhde saattaa kestää useita vuosia, eli ammatillinen tukihenkilötyö on erittäin pitkäjänteistä työskentelyä. (Tuomikanta, 2011, s. 30; ks. myös Nieminen, 2009, s. 114)

3.4.1 Ammatillisen tukihenkilötoiminnan prosessi

Seuraavassa kuvaan lyhyesti ammatillisen tukihenkilötoiminnan prosessia. Jokainen asiakkuus on kuitenkin yksilöllinen, ja prosessi voi jossain tapauksissa mennä myös toisella tavalla.

Ammatillinen tukihenkilöprosessi alkaa sosiaalityöntekijän yhteydenotolla toimijaan. Toimeksiantaja kertoo tukihenkilön tarpeessa olevan lapsen taustatiedot, ja tämän perusteella arvioidaan aloitusaikataulu, työskentelyyn tarvittavat resurssit sekä mietitään sopiva työntekijä tukihenkilöksi. Asiakaspalaverissa käydään läpi yhdessä asiakkaan kanssa perheen elämäntilannetta sekä tuen tarvetta. Palaverissa on myös tarkoitus selvittää tuettavalle ja tämän perheelle työskentelyn tarkoitus, sisältö sekä huomioida asiakkaan toiveet työskentelyn suhteen. Näiden pohjalta saadaan tavoitteet arviointijaksolle. Ensikontaktin merkitys on arvaamattoman suuri suhteen rakentumiselle. Asiakkaan ja

työntekijän tai auttavan instituution ja asiakkaan kohdatessa ensimmäistä kertaa luodaan perusta jatkotyöskentelylle. (Nieminen, 2009, ss. 114–115; ks. myös Särkelä, 2001, s. 68)

Arviointijaksolla työntekijä tutustuu tuettavaan ja alkaa muodostamaan luottamuksellista suhdetta. Arviointijaksolla myös havainnoidaan ja kartoitetaan asiakkaan tilannetta ja tarpeita mahdollisimman tarkasti ja tavoitteita voidaan tarkentaa toimintavaiheeseen. Työntekijä keskittyy myös kuuntelemaan asiakkaan toiveita ja tämän omia tavoitteita työskentelylle sekä pyrkii motivoimaan asiakasta työskentelyyn. Usein tämä tapahtuu toiminnallisten menetelmien kautta. (Nieminen, 2009, s. 115)

Toimintavaiheessa jatkuu säännöllinen ja tiivis työskentely asiakkaan kanssa.

Toimintavaiheessa työntekijä ja tuettava tuntevat toisensa jo paremmin ja voivat keskittyä enemmän muutoksien aikaansaamiseen. Toimintavaiheessa etsitään tukisuhteeseen sopivat työskentelytavat ja ohjauksessa käytetään usein sekä toiminnallisia menetelmiä että keskustelua. Keskustelusta tulee usein luontevampaa toiminnan ohella ja vaikeimmistakin asioista on tällöin helpompi puhua. Mieleinen aktiviteetti motivoi tuettavaa työskentelyyn. Toiminta voi olla esimerkiksi pelaamista, ulkoilua, retkeilyä, elokuvissa käymistä tai jokin muu harrastus. Työntekijä toimii asiakaslähtöisesti tukisuhteessa ja ottaa asiakkaan toiveet huomioon toimintaa suunnitellessaan. (Nieminen, 2009, s. 116)

Tukihenkilötoiminnan loppumisesta sovitaan toimeksiantajan kanssa etukäteen.

Työskentelyn päättyminen voi johtua esimerkiksi tavoitteiden saavuttamisesta, jolloin tukihenkilölle ei ole enää tarvetta, tai tukihenkilötoimintaa ei koeta enää sopivimmaksi tukitoimeksi lapselle tai nuorelle. Lopetusvaiheen aikana työntekijä käy tuettavan kanssa läpi kulunutta työskentelyä sekä mahdollista muutosta, joka asiakkaassa tai tämän elämässä on työskentelyn aikana tapahtunut. Etenkin onnistumisiin ja positiivisiin asioihin kiinnitetään huomiota. Mitä kiinteämpi ja pidempi tukisuhde on ollut, sitä enemmän on syytä varata aikaa tukisuhteen päättämiseen. Tukihenkilötyöskentelyn päättyessä työntekijä kirjoittaa toimeksiantajalle vielä yhteenvedon prosessista. (Nieminen, 2009, s. 117; ks. myös Korhonen, 2005, s. 24)

3.4.2 Ammatillisen tukihenkilön rooleja

Ammatillinen tukihenkilö käyttää työskentelyssään luontevasti erilaisia rooleja. Roolit vaihtuvat asiakkaan tarpeen ja työskentelylle asetettujen tavoitteiden mukaan. Jokainen tukihenkilö tekee työtään kuitenkin omalla persoonallaan ja parhaaksi katsomallaan tavalla. Seuraavassa nostan esille joitakin ammatillisen tukihenkilön rooleja.

Rakkauden antaja: Lapsen syvin tarve on tulla rakastetuksi ja hyväksytyksi ehdoitta, juuri sellaisena kuin hän on. Tämä on edellytys sille, että lapsi oppii hyväksymään itsensä ja hänelle kehittyy myönteinen itsetunto. Tukihenkilö voi osoittaa tukisuhteessa hyväksyntää ja välittämistä eri tavoin. Tukihenkilö on vilpittömästi kiinnostunut lapsesta ja lapsen elämään kuuluvista asioista ja hän suhtautuu lapseen empaattisesti. Tukihenkilö huolehtii lapsen tarpeista, osoittaa läheisyyttä, kuuntelee, keskustelee ja lohduttaa tarvittaessa. Vaikka tukihenkilö ei aina hyväksyisi lapsen käyttäytymistä, hänen tehtävänä on kuitenkin hyväksyä ja osoittaa ymmärtävänsä lapsen tunteet. Lapsella on lupa kokea erilaisia tunteita, kuten pelkoa, ahdistusta tai vihaisuutta. (Korhonen, 2005, ss. 40–41)

Kuuntelija: Lapsi tarvitsee edes yhden aikuisen, jolla on aikaa olla läsnä ja halua kuunnella. Joskus tukihenkilö voi olla ainut aikuinen, jolle lapsi kertoo luottamuksellisesti itsestään ja mieltä askarruttavista asioista. Tukihenkilö voi osoittaa arvostusta lasta kohtaan sillä, että on kiinnostunut kaikesta, mistä lapsi haluaa puhua. Tukihenkilön tehtävä on myös kunnioittaa lapsen omia rajoja. Lapsi puhuu, kun on itse siihen valmis. Yhteistä tuettavilla lapsille on tarve kohdata luotettava aikuinen, joka kykenee olemaan läsnä, kuuntelemaan, kuulemaan, näkemään ja ymmärtämään. (Korhonen, 2005, s. 41; ks. myös Nuotio & Miettinen, 2011, s. 197)

Yhdessä toimija: Usein tuettavat ovat liikkuvia toiminnallisia kouluikäisiä lapsia. Tällöin yhdessä tekeminen ja puuhailu ovat luonnollinen tapa viettää aikaa tuettavan kanssa. Yhdessä tekemisessä ei ole kuitenkaan kyse lapsen viihdyttämisestä vaan arkisesta yhdessäolosta. Moni arkiselta tuntuva asia voi olla lapselle juhlaa, kun sen saa tehdä yhdessä tärkeän aikuisen kanssa. Toiminnassa on huomioitava muun muassa lapsen ikä- ja kehitystaso sekä lapsen kiinnostuksen kohteet. (Korhonen, 2005, s. 42)

Kannustaja: Yksi parhaimmista keinoista tukea lapsen itsetunnon kehittymistä ja tervettä kasvua on lapsen kannustaminen ja positiivisen palautteen antaminen. Tuettaville lapsille se on vielä erityisen tärkeää, sillä monilla heistä voi olla kielteinen kuva itsestään. Lapsi tarvitsee kehumista ja ihailua, ja tukihenkilö voi tukea lapsen onnistumista pienissäkin asioissa ja auttaa lasta huomaamaan taitojaan sekä vahvuuksiaan. (Korhonen, 2005, s. 43)

Rajojen asettaja: Lapsella on turvallista olla tukisuhteessa, jossa on selkeät rajat. Lapsi tietää sen, mitä hän saa ja mitä ei saa tehdä. Tässä roolissa tukihenkilö asettaa tarvittavat pelisäännöt ja pitää niistä myös kiinni. Tukihenkilö ohjaa, neuvoo ja tarvittaessa kieltää lasta. Lapset, joilla ei ole ollut aikuisten asettamia rajoja tai ne ovat olleet häilyviä, käyttäytyvät usein ennakoimattomasti ja testaavat aikuisia. Lasta auttaa se, kun hän vähitellen oppii ennakoimaan käyttäytymisensä seuraukset. Rajat ovat viesti lapselle siitä, että hänestä huolehditaan ja välitetään. Rajojen asettamiseen liittyvät ristiriitatilanteet ovat osa tukisuhdetta. Olennaista on kuitenkin se, että tukihenkilö kestää lapsen tunteenpurskaukset ja lapsi saa kokea, ettei hänen suuttumuksensa ole uhka eikä tukihenkilö katoa hänen rinnaltaan. Tukihenkilön kanssa voi turvallisesti harjoitella myös pettymyksen sietämistä ja rauhoittumista. (Korhonen, 2005, s. 45)

Keskustelukumppani: Lapsella voi olla paljon mielessään vastaamattomia kysymyksiä, jakamattomia huolia ja tunteita. Lapset ja nuoret tarvitsevat aikuisia keskustelukumppaneiksi ja peileiksi, ja he tarvitsevat aikuisen elämäkokemusta ja viisautta. Usein nuoren on helpompi keskustella ulkopuolisen aikuisen kuin omien vanhempiensa kanssa. Aloite keskusteluun voi tulla lapselta, mutta usein aikuiselta vaaditaan aktiivista otetta, kiinnostuneisuutta ja sopivia kysymyksiä. Sekä vapaaehtoisten että ammattilaisten osaamisen ydintä on keskustelun, kohtaamisen, kuuntelemisen ja kysymisen taidot. Ilman näitä taitoja ei sosiaalisesti vahvistavan työn tekeminen onnistu. (Korhonen, 2005, s. 45–46; ks. myös Lundbom & Herranen, 2011, s. 11)

4 Lasten ja nuorten osallisuus

Osallisuus ja sen toteutuminen ovat tutkimukseni kohteena opinnäytetyössäni. Avaan osallisuuden käsitettä sekä osallisuuden tasoja. Luvussa käsitellään myös osallisuutta lastensuojelussa ja sitä, mitä merkitystä ja hyötyä osallisuudella lastensuojelussa on. Itse pidän dialogisuutta merkittävänä asiana osallisuutta mietittäessä. Tämän vuoksi nostin esiin vielä dialogisuuden osallisuuden yhtenä työvälineenä.

4.1 Osallisuus käsitteenä

Sosiaalipedagogisena käsitteenä osallisuus ymmärretään suhteena, ja osallisuus kuvaa ihmisen ja yhteisön välisen suhteen tavoiteltavaa luonnetta. Ihmisen ja yhteisön välisessä suhteessa osallisuus toteutuu, kun ihminen on osa, toimii osana ja kokee olevansa osa yhteisöä. Suhde muodostuu kolmesta osa-alueesta, johonkin kuulumisesta, osallistumisesta ja kuulumisen tunteesta. (Nivala & Rynnänen, 2019, s. 138)

Lapsen osallisuudella yleisesti tarkoitetaan kommunikaatiota lapsen kanssa sekä hänen kuuntelemistaan, kuulemistaan ja kunnioittamistaan. Osallisuuden kautta voidaan lapset nähdä aktiivisina toimijoina omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Osallisuudessa on kyse sekä omaan elämään vaikuttamisesta että johonkin kuulumisesta, se on ymmärrystä omaan elämään liittyvistä kokemuksista ja omien asioiden sisällä olemisesta. (Barkman ym., 2017, s. 16; Pajulammi, 2013, s. 96)

Osallisuudella tarkoitetaan, että jokaisella lapsella, joka kykenee muodostamaan omat käsityksensä, on oikeus omaan näkemykseen ja sen vapaaseen ilmaistamiseen kaikissa häntä itseään koskevissa asioissa. Osallisuus oikeus ei ole sidottu biologiseen ikään, mutta osallisuus konkretisoituu eri tavoin kehitystason ja iän mukaan. Mitä lähempänä lapsi on 18 vuoden ikää, sitä suurempi painoarvo hänen mielipiteelleen tulee ratkaisuisissa antaa. Myös pienillä lapsilla on oikeus osallisuuteen, tällöin korostuu erityisesti aikuisen rooli osallisuuden edellytysten luojana. Oikeus saada vaikuttaa omiin asioihinsa kuuluu kaikille lapsille ikään katsomatta. (Pajulammi, 2013, s. 98; ks. myös Aula, 2011, s. 28; ks. myös Hotari ym., 2013, s. 151)

Osallisuus ei ole teknistä, hallinnollista tai menetelmällistä, vaan se pitää sisällään käsityksen lapsesta yksilönä, yhteiskunnan ja inhimillisen yhteisön jäsenenä ja toimijana. Osallisuus liittyy siihen laajasti, miten lapset ja lapsuus nähdään. (Hotari ym., 2013, s. 162)

Osallisuus on käsitteenä hankala, koska sillä tarkoitetaan eri yhteyksissä montaa eri asiaa. Toisinaan osallisuus ymmärretään yksilöiden osallisuuden tai dialogin näkökulmasta. Toisaalta osallisuus voidaan myös nähdä kriittisenä yhteiskunnallisena käsitteenä, jolloin korostetaan osallisuuden, vaikuttamisen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden yhteyttä. Osallisuus voidaan nähdä tärkeänä itseisarvoisena päämääränä tai se voidaan nähdä luonteeltaan vain välineellisenä seikkana. (Rantanen & Toikko, 2009, ss. 72–73)

4.2 Osallisuus ja sen hyödyt lastensuojelussa

Lastensuojelulaissa on oma luku lapsen osallisuudesta (4 luku). Tämä perustuu lähtökohdiltaan perustuslakiin, jonka 6 §:n mukaan lapsia on kohdeltava yksilöinä tasa-arvoisesti ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin tavalla, johon he kehityksensä ja ikänsä puolesta pystyvät. Osallisuus on lastensuojelulaissa laajasisältöinen käsite. Lastensuojelun laatusuosituksessa osallisuus on kytketty kokemusasiantuntijuuden hyödyntämiseen palveluja kehitettäessä. Nuorten kokemusasiantuntijuuden perustana ovat osallisuuden ja tasa-arvon näkökulmat, lähtökohtaisesti jokainen nuori voi toimia kokemusasiantuntijana. (Hämeen-Anttila, 2017, s. 229; ks. myös Barkman ym., 2017, s. 17)

Osallisuus omissa asioissa on lasten ja nuorten perusoikeus. Kokemusasiantuntijaksi nuori muuttuu siinä vaiheessa, kun hänen kokemustaan hyödynnetään ja sovelletaan laajemmassa mittakaavassa. Kokemusasiantuntija on henkilö, joka kehittää lastensuojelua omien kokemuksiansa pohjalta. Kokemusasiantuntijuuden taustalla lastensuojelussa on ajatus avoimesta yhteistyöstä. Se on kehittämistyötä, jossa nuoret otetaan tasa-arvoisesti mukaan tarkastelemaan arvioitavia ja kehitettäviä asioita. Vastaavasti nuoren mukaan ottaminen ikään kuin pakollisena ja yksittäisenä kiintiökokemusasiantuntijana ei ole kokemusasiantuntijatoimintaa. Kokemusasiantuntijatoiminnan lähtökohtina ovat osallisuus ja arvostava vuorovaikutus, mitkä eivät toteudu, jos nuori on mukana vain vastaamassa ennalta laadittuihin kysymyksiin. Tällöin kokemusasiantuntijatoiminta ei ole yhteistä, vastavuoroista ja tasavertaista. (Barkman ym., 2017, s. 17)

Osallisuuden sekä lasten ja nuorten oman mielipiteen esiin tuomisen vahvistaminen ovat keskeisiä tavoitteita lastensuojelutyössä. Lasten sekä vanhempien osallisuuden vahvistaminen on olennainen avain vaikuttavien lastensuojelupalveluiden kehittämiseksi. Ollakseen osallisia lastensuojeluasian eri osapuolten täytyy voida kokea ja luottaa siihen, että jokainen tulee omana itsenään kuulluksi ja pääsee tuomaan näkemyksiään käsiteltävään asiaan. Osallisuutta voidaan kehittää erilaisten osallistumismahdollisuuksia antamalla. Osallisuuden toteutuminen konkretisoituu sijaishuollon työntekijän käyttämien työmenetelmien ja -välineiden kautta. Lasten ja nuorten osallistumishalun vahvistaminen on tärkeä ja iso osa osallisuuden toteutumista. (Malja ym., 2019, s. 18; Timonen-Kallio, 2010, ss. 6–7)

Vuoden 2008 kokonaisuudistuksen sekä vuonna 2010 tehtyjen muutosten myötä lastensuojelulaki korostaa yhä enemmän lapsen aktiivista roolia ja omaa ääntä lapseen kohdistuvissa lastensuojelun toimenpiteissä. Lasten edun toteutumista on vahvistettu korostamalla lasten oikeutta osallistumiseen ja erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaki pitää ensisijaisena lapsen aktiivista mukaan ottamista ja huomioimista koko lastensuojeluprosessin ajan: lasta täytyy tavata henkilökohtaisesti, suunnitelmat on laadittava yhdessä lapsen kanssa ja lapsen kanssa on keskusteltava. Lapsen on tällä tavalla mahdollista päästä syvällisemmin ymmärtämään, mitä aikuiset hänen tilanteestaan ajattelevat, mitä vaihtoehtoja elämäntilanteen ratkaisemiseksi on tarjolla ja millä tavalla lapsi voi itse vaikuttaa asioihinsa. (Hotari ym., 2013, s. 150; ks. myös Pajulammi, 2014, s. 400)

Suomessa lastensuojelua koskeva sääntely on ollut osallisuuden näkökulmasta eräänlaisen edelläkävijän asemassa. Lasten osallisuutta koskevat säännökset olivat voimassa jo pitkälti vuoden 1983 lastensuojelulaissa (683/1983). Lasten osallisuuden näkökulmasta ihmis- ja perusoikeudet näyttäytyvät läpileikkaavasti lastensuojelulain sääntelyssä ja lasten osallisuus on turvattu lainsäädännön tasolla kohtuullisen hyvin. (Pajulammi, 2014, s. 415)

Osallisuus käsitteenä on monimuotoinen ja tämän vuoksi osallisuus lastensuojelussa voidaan kuvata olevan sekä tunne että asenne. Nuori tuntee olevansa osallinen, arvokas osa jotain kokonaisuutta, kun hän tulee kuulluksi, nähdyksi ja kohdatuksi. Tunne osallisuudesta liittyy vahvasti huolenpitoon, välittämiseen ja ihmisarvoon. (Barkman ym., 2017, s. 16)

Lasten ja vanhempien osallisuuden merkitykset ja hyödyt on jaettu viiteen luokkaan, joista ensimmäinen on lapsen kuulluksi tuleminen. Lapselle osallistuminen antaa mahdollisuuden sanoa mielipiteensä ja kertoa tarinansa. Lapsen mielipide voi parhaimmillaan vaikuttaa siihen, mitä lapsen elämäntilanteen hyväksi lastensuojelussa ja koko auttamisjärjestelmässä tehdään. (Muukkonen, 2013, s. 172)

Osallisuuden toinen hyöty on tietohyöty. Tavoitteena on eritoten se, että lapsen oma kuva omasta elämästään jäsentyy ja lapsi saa lisää tietoa itsestään, perheestään sekä lastensuojelusta. Vanhempienkin käsitys lapsesta ja perheen tilanteesta rikastuu. Vanhemmat pääsevät vastaanottamaan lapselta sellaista tietoa, jota he eivät ole aiemmin välttämättä saaneet. Lastensuojelun esittämät kysymykset vanhemmille voivat saada vanhemmat miettimään ja tuomaan asioita esiin ääneen, joita he eivät ole mahdollisesti joko miettineet tai sanoneet aiemmin. Parhaimmillaan perhe voi prosessin myötä oppia uudenlaisia kommunikointitaitoja ja ymmärtää paremmin toisiaan jatkossakin. Myös lastensuojelu saa vanhempien kanssa jaetun tiedon lisäämään ymmärrystä lapsen tilanteesta. (Muukkonen, 2013, s. 172)

Kolmas osallisuuden hyöty on suojelehyöty. Osallisuus ja suojele vaikuttivat aluksi erillisiltä tehtäviltä, joiden toteuttamiseen liittyy vahvoja jännitteitä. Lapsen osallisuudesta huolehtiminen tukee kuitenkin perustehtävää, lapsen suojelea. Suojele ja osallisuus näyttäytyvät toisiaan tukevina lastensuojelutyön elementteinä. Kohtaamistyössä lapsen tarpeilla on mahdollisuus tulla selkeästi ja moniäänisesti esiin, jolloin prosessissa tapahtuvan suojelelun edellytykset paranevat. Lapsen on osallisuuden avulla mahdollista saada parempaa ja oikeammin kohdennettua suojelea. (Muukkonen, 2013, ss. 172–173)

Lapsen ja vanhempien osallisuus tuo neljäntenä hyötynä esiin paitsi huolet ja muutostarpeet myös lapsella, perheellä, läheisverkostolla tai viranomaisilla olevat voimavarat, jotka ovat lapsen käytössä tai jotka voisivat olla lapsen ja perheen tukena. Mahtavaa osallisuudessa on se, ettei keskustelun keskiössä ole pelkästään huolet vaan yhtä lailla voimavarat, joilla päästään huolia purkamaan. Kun lapsen, perheen tai läheisten voimavarat ovat päässeet esiin, on helpompaa varmistaa myös niiden käyttöönotto. (Muukkonen, 2013, s. 173)

Viides osallisuuden hyöty liittyy arviontiin. Useamman osallistuessa arviontiin mahdollistuu sen moniäänisyys, tämä taas kasvattaa arvioinnin validiutta. Työn vaikuttavuus saa erilaisia tulkintoja ja lapsen saama hyöty sekä lastensuojelun vaikuttavuus ovat näin monipuolisemmin ja helpommin arvioitavissa. Arviointi ei ole ainoastaan sosiaalityöntekijän suljettua asiantuntijuuden aluetta, vaan asiakkaan kanssa yhteistä areenaa, jossa kokemuksellisella tiedolla on entistä tunnustetumpi asema. Työn vaikuttavuuden arviointia ei voi enää ajatella tehtävän ilman asiakkaan kokemuksen kuulemista. Lapsen osallisuuden ja muidenkin oikeuksien toteutumisen arviointia voi yhdessä tehdä jo melko pienenkin lapsen kanssa. (Muukkonen, 2013, ss. 173–171)

4.3 Osallisuuden tasot

Lapsuutta ja lapsuuden sosiologiaa koskevissa teorioinneissa lapsen mielipiteen ja osallisuuden saamaa painoarvoa on jaoteltu hienojakoisesti. Jaottelun lähtökohtana on pidetty kehityspsykologiaan nojautuvaa ajatusta osallisuuden olevan hyväksi lapselle. Jaotteluista tunnetuin lienee olevan psykologi Roger Hartin tekemä ”tikapuumalli”; osallisuutta kuvataan usein juuri tikapuu- ja porrasmalleilla. Tässä mallissa osallisuuden saamat merkitykset asettuvat hierarkkiseen järjestykseen eri tasoille. Sitä vähemmän lapsella on mahdollisuuksia vaikuttaa, mitä alemmalla tasolla hän on. Mitä ylemmäs lapsi kiipeää, sitä enemmän hänellä on valtaa, ja samassa suhteessa kasvaa myös lapsen osallisuus. (Pajulammi, 2014, ss. 235–236; ks. myös Hotari ym., 2013, s. 151)

Hartin mallissa osallisuuden painoarvo on jaettu kahdeksaan osaan. Kaksi alinta tasoa ovat manipulaatio sekä näennäisyys. Kolmas taso on muodollisuus, jossa lapsen mielipidettä tiedustellaan vain muodollisuuden vuoksi. Neljännellä tasolla lapset ovat itse mukana osallistumassa, mutta heille annettavan informaation määrä on vähäistä ja aikuiset ovat päärooleissa. Viidennellä tasolla lapsia informoidaan ja heidän näkemyksiään kuunnellaan, ja kuudennella tasolla lapsille kerrotaan asioista, mutta päätöksenteko on edelleen aikuislähtöistä. Seuraavalla tasolla lapset tekevät aloitteen toimintaan ja ovat myös mukana toiminnassa. Viimeisellä ja ylimmällä tasolla lapset ovat aloitteentekijöitä, ja päätöksenteko tapahtuu yhdessä aikuisten ja lasten kesken. (Pajulammi, 2014, s. 236)

Edellä mainituista tasoista kolme ensimmäistä tasoa eivät sisällä varsinaisesti osallisuutta. Ne ovat ikään kuin kosmeettisia osallisuuden tasoja. Niissä lapsi nähdään objektina ja aikuisen toiminnan kohteena. Neljännellä tasolla lapsi ymmärtää meneillään olevan tilanteen ja tietää, kuka hänen osallisuuttaan johtaa ja miksi. Lapsella on aktiivinen rooli tilanteessa. Viidennellä tasolla lasta kuunnellaan ja häntä informoidaan tilanteen yksityiskohdista, kuitenkin aikuinen johtaa tilannetta. Aikuinen on pääroolissa kuudennella tasolla, mutta lapsi on mukana tilanteen suunnittelussa ja muussa toiminnassa. Seitsemännellä tasolla aikuinen on avustavassa roolissa ja lapsi toimii itsenäisemmin. Viimeisellä tasolla lapsi toimii itsenäisesti ja samalla yhteistyössä aikuisen kanssa. (Pajulammi, 2014, s. 236)

Tikapuumalleja voidaan kritisoida siitä, että ne eivät ota huomioon osallistujien subjektiivisten kokemusten merkitystä vaan olettavat osallisuuden lisääntyvän automaattisesti vaikutusmahdollisuuksien ja vallan lisääntyessä. Näin ei kuitenkaan aina välttämättä ole. Aikuisten rooli suhteessa lasten osallisuuden mahdollistamiseen on keskeinen. Aikuisten toiminta on tikapuumalleissa nähty vain avaavana ja rajoittavana. (Hotari ym., 2013, s. 151)

4.4 Dialogisuus osallisuuden työvälineenä

Mielestäni dialogisuus on yksi tärkeimmistä elementeistä osallisuudesta puhuttaessa. On vaikea kuvitella osallisuuden toteutuvan ilman aitoa dialogia. Dialogia, jossa osapuolet tuovat ajatuksiaan esille tasapuolisesti ja osaavat myös kuunnella.

Dialogi on kahden tai useamman ihmisen vuoropuhelua, keskustelua. Se on myös yhdessä ajattelua, reflektointia. Reflektointi mahdollistaa syvempää pohdintaa ja erilaisia oppimisen prosesseja. Dialogi sisältääkin aina molemminpuolisen oppimisen prosessin. Dialogin tehtävä ei ole pelkästään syventää ymmärrystä, vaan aivan erityisesti sen tehtävä on muuttaa maailmaa. Sosiaalipedagoginen toiminta perustuu aina dialogiin, ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja osallisuuteen. (Hämäläinen & Kurki, 1997, s. 49; ks. myös Kurki, 2002, s. 60)

Aito dialogi, joka johtaa osallisuuden kokemukseen ja yhdessä oppimiseen, ei tapahdu automaattisesti. Puhutaan aidosta minä–sinä-suhteesta, jossa on avoimuutta, suorutta,

molemminpuolisuutta ja läsnäoloa. Ihminen kohdataan koko olemuksella, aidosti ja vertailematta. Minä–se-suhteesta puhuttaessa tarkoitetaan subjekti–objekti-suhdetta, jossa toista kohdellaan esineenä eikä häntä osata kuunnella. Dialoginen kohtaaminen voi voimauttaa lasta, antaa hänelle turvaa ja suojaa tai auttaa minuuden kuvan muodostamisessa. (Kurki, 2000, s, 131; ks. myös Muukkonen, 2013. s. 169)

Dialoginen ajattelu lähtee liikkeelle siitä, että maailma on kaikille sama mutta kokemukset siitä vaihtelevat yksilöllisesti. Asiakastyön dialogisuudesta puhutaan silloin, kun auttamistyössä pyritään yhteisen ymmärryksen rakentumiseen sekä vuorovaikutuksen edistämiseen. Vastavuoroisessa dialogissa kaikki osapuolet pääsevät vaikuttamaan tilanteeseen ja sen toimintasääntöihin. Asiakassuhteessa tämä tarkoittaa sitä, että suhde perustuu molemminpuoliseen ymmärrykseen, jossa ei toimita pelkästään asiakkaan tai työntekijän ehdoilla vaan yhteisillä pelisäännöillä. Dialogisessa kommunikaatiossa osapuolet tarkistavat, testaavat, kyseenalaistavat, haastavat ja uudelleen muotoilevat toistensa puhetta. Samalla he määrittävät itseään ja suhdettaan toisiin myös koko ajan uudelleen. Kohtaamisen perustana sosiaalipedagogisessa työssä ymmärrys dialogista tietynlaisena suhteena ja vuorovaikutuksena ihmisten välillä. Sen lähtökohtana ovat avoimuus, tasavertaisuus, läsnäolo, luottamus, keskinäinen kunnioitus ja hyväksyntä. (Raatikainen ym., 2019, s. 130; ks. myös Nivala & Rynnänen, 2019, ss. 190–191)

Osallisuus kuvaa sellaisia lapsen liittyviä prosesseja, joihin kuuluu lasten ja aikuisväestön vastavuoroisuuteen kunnioitukseen perustuvaa tiedonvaihtoa ja vuoropuhelua. Kommunikaatiossa lapset voivat oppia, miten eri yksilöiden näkemykset otetaan huomioon ja miten ne vaikuttavat erilaisten prosessien lopputulokseen. Lasten osallisuus viittaa siihen, ettei heidän kuulemisensa ole vain hetkellinen teko vaan pikemminkin aikuisten ja lasten välistä vuoropuhelua, jossa kehitetään menettelytapoja, ohjelmia ja toimenpiteitä kaikilla lasten elämän kannalta keskeisillä aloilla. Dialogisuuteen vaikuttavat kaikki mukana olevat henkilöt ja heidän tapansa ottaa lapsi tai nuori mukaan prosessiin. (Pajulammi, 2013, s. 96; ks. myös Palonperä & Lehto, 2009, s. 53)

Dialogisuus merkitsee eettistä sitoutumista toimia toisen minuutta kunnioittaen. Se merkitsee myös valmiutta asettaa omat käsitykset ja arvot alttiiksi kyseenalaistamiselle kuulemalla toisenlaisia käsityksiä ja ottamalla ne vakavasti huomioon. Aito dialogisuus on

keskustelua, jossa tehdään tilaa erilaisille näkemyksille, ja vuoropuhelua, jossa erilaiset äänet pääsevät kuuluviin tasavertaisina. Kuuntelu on avainsana dialogisessa kommunikaatiossa, jota ei ohjaa se, mitä haluan tietää, vaan se, mitä sinä haluat sanoa. (Tulensalo & Ylä-Herranen, 2009, s. 24)

5 Lapsen etu ja oikeus osallistua

Lapsen etu on erittäin tärkeä periaate, joka on huomioitu muun muassa YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa. Lapsen etua käsitellään tässä yleisesti sekä myös hieman tarkemmin lastensuojelun näkökulmasta. Samaisessa YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa on nostettu esiin myös lapsen oikeus osallistua, mikä on vähintäänkin yhtä tärkeä periaate.

5.1 Lapsen etu

Lasten oikeuksien sopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 1989, ja se tuli voimaan kansainvälisesti syyskuussa 1990. Suomessa sopimus tuli voimaan kesällä 1991. Lapsen oikeuksien sopimuksen yksi neljästä kantavasta periaatteesta on lapsen etu, ja se on myös yleisesti lastensuojelun ja lapsioikeuden tärkein periaate. Käsitteellä on keskeinen asema, ja tämän takia lapsen oikeuksista käytävä keskustelu kietoutuu pitkälti lapsen edun ympärille. Lapsen huolenpitoa ja hoivaa koskevissa asioissa lapsen edulla on monisyinen rooli sekä perheessä että julkisen vallan päätöksenteossa ja toiminnassa. Yhteiskunnan ja vanhempien näkökulmasta lapsen etu oikeuttaa heidät toimimaan ja tekemään päätöksiä lapsen puolesta. Sama lapsen etu kuitenkin myös asettaa rajat vanhemmille ja yhteiskunnalle, sillä kummankin lasta koskevan toiminnan ja päätöksenteon on oltava lapsen edun mukaista. Katsottuna asiaa lapsen näkökulmasta lapsen etu kompensoi lapsen kompetenssin puutetta. Vaikka lapsi ei voisikaan päättää itseään koskevista asioista, tehtyjen päätösten on kuitenkin oltava lapsen edun mukaisia. (Toivonen, 2017, ss. 79–80; ks. myös Iivonen, 2011, s. 41)

Tavoitteena lapsen oikeuksien sopimuksessa on poistaa lapsiin kohdistuva huono kohtelu ja epäoikeudenmukaisuudet. Sopimuskohdat sisältävät tiukkoja vaatimuksia lasten hyvästä ja arvostavasta kohtelusta heidän kaikissa elinympäristöissään. Sopimus linjaa sitä, miten lapsia tulee kohdella yhteiskunnassa ja miten heillä on oikeus toimia ja osallistua. Sopimus

velvoittaa sopijavaltiot levittämään tietoa lapsen oikeuksista ja huolehtimaan sopimuksen aktiivisesta täytäntöönpanosta lainsäädännössä, hallinnossa ja lainkäytössä. (Hakalehto-Wainio, 2013, s. 18)

Lapsen edun keskeisimpänä pidetty muotoilu kansainvälisellä tasolla sisältyy lasten oikeuksien sopimuksen 3.1 artiklaan, jonka mukaan kaikissa julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon, hallintoviranomaisten, tuomioistuinten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on huomioon otettava ensisijaisesti lapsen etu. Lapsen oikeuksien komitea kytkee lapsen edun lapsen oikeuksien toteutumiseen. Komitean mukaan lapsen edun voidaan katsoa toteutuvan, kun relevantit perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat. (Sormunen, 2016, s. 313)

Lastensuojelulain 4 § todetaan, että lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle muun muassa tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin, läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, turvallisen kasvuympäristön, ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden sekä mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. (Lastensuojelulaki 2007/417 § 4)

Yksi nykylastensuojelun ydinkäsitteistä on lapsen etu, ja se on myös lastensuojelulain tärkein periaate. Lapsen etu käsitteenä vakiintui Suomessa 1980-luvun lapsilainsäädännön myötä. Vuonna 1983 säädetty lastensuojelu laki (683/1983) asetti lapsen edun kaikkea toimintaa ja päätöksentekoa ohjaavaksi periaatteeksi. (Pösö, 2012, ss. 76, 79; ks. myös Toivonen, 2017, s. 86)

Ideaalitalanteissa sovinnolliset järjestelyt ovat omiaan toteuttamaan lapsen etua parhaalla mahdollisella tavalla lastensuojelun kontekstissa. Lastensuojelussa ei aina kuitenkaan välttämättä ole käsillä ideaalinen tilanne. Lapsen edun ja oikeuksien suhteessa on huomioitava etenkin se, että useissa tilanteissa sovinnollisuus saatetaan ymmärtää yhteistoiminnaksi yhtenäiseksi hahmotetun perheen ja sosiaalitoimijoiden välillä. Tästä näkökulmasta voi olla vaikea tarkastella lapsen oikeuksia erillään perheestä, ja lapsi saattaa jäädä sopimisen kohteeksi enemmän kuin aktiiviseksi toimijaksi. (Koulu, 2016, s. 265)

Lapsen etu muodostuu useista lapsen hyvinvoinnin kannalta keskeisistä elementeistä. Lapsen edun mukainen työskentely lastensuojelussa edellyttää työntekijöiltä lapsen ja hänen elämäntilanteensa kokonaisvaltaista tarkastelua ja huolellista paneutumista siihen, luottamuksen rakentamista sekä riittävää aikaa, jotta työskentelyssä toteutuisivat keskeiset laatua varmistavat tekijät: oikeudenmukaisuus, avoimuus, luotettavuus, turvallisuus sekä lastensuojelutoimien suhteellisuusperiaate. (Malja ym., 2019, s. 14)

5.2 Lapsen oikeus osallistua

Lasten oikeus osallistua omaan elämäänsä koskevaan päätöksentekoon oli yksi uudentyypisistä lapsille osoitetusta ihmisoikeuksista, jotka sisältyvät yli 20 vuotta sitten ratifioituun YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset tulee ottaa huomioon lapsen kehitystaso ja ikä huomioiden. Jotta tämä tulee toteutuneeksi, on lapselle annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. (Pajulammi, 2013, ss. 102–103)

Yleissopimuksessa olevan 12 artiklan mukaisen lapsen osallistumisoikeuden ja siihen sisältyvän vaikutusmahdollisuuden käyttämiseen ei liity ikärajoja, vaan lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsen ikä ei yksin ole ratkaiseva tekijä punnittaessa lapsen mielipiteen merkitystä. Lasten osallistumisoikeus ja vaikutusmahdollisuus on turvattu myös kansallisena perusoikeutena perustuslain 6.3 §:ssä. (Araneva, 2016, s. 189)

Lasten oikeuden käsitteen tausta eroaa selvästi lasten edun käsitteestä. Yksinkertaistaen voi esittää, että lapsen oikeuksien käsite on tullut lastensuojeluun kahdesta suunnasta. Yhtäältä Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimukseen ja eri tavoin lakiin liittyvänä käsitteenä, toisaalta lapsuuden sosiologian käyttämänä lähestymistapana ja käsitteenä. Lapsen oikeuksilla voidaan tarkoittaa sekä juridisia että moraalisia oikeuksia tai vastaavasti oikeutta suojeluun ja osallisuuteen. (Pösö, 2012, ss. 82–83)

Yleisesti yhtenä tärkeimmistä oikeuksista pidetään oikeutta osallistua itseään koskevien asioiden päätöksentekoon. Osallistuminen on keskeinen keino muiden oikeuksien toteuttamisessa, ja tämän lisäksi osallisuus on edellytys sille, että yksilö voisi kokea menettelyn oikeudenmukaisena ja ymmärtää, mitä hänelle tapahtuu ja miksi. Osallistuminen tarkoittaa mahdollisuutta konkreettisesti vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. (Toivonen, 2017, s. 119)

6 Aiempia tutkimuksia

Osallisuutta lastensuojelun kentällä on tutkittu mielestäni melko paljon. Tutkimukset ovat kuitenkin kokemukseni mukaan painottuneet enemmän lastensuojelun sijaishuollon puolelle kuin lastensuojelun avohuollon puolelle. Seuraavassa esittelen muutamia aiheeseen liittyviä tutkimuksia.

Jokelan (2013) pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin sitä, miten lapsen osallisuus näyttäytyy lastensuojelun asiakkuudessa sijaishuollossa. Tutkielma on laadullinen ja sen aineisto on saatu haastattelemalla seitsemää huostaan otettua ja sijoitettua lasta, jotka olivat iältään 12–19-vuotiaita. Tutkielmassa paneuduttiin seuraaviin kysymyksiin. Millaisia osallisuuden kokemuksia lapsilla on omassa lastensuojeluasiakkuudessaan? Millaisiin asioihin lapset ovat voineet vaikuttaa omassa asiakkuudessaan? Millaiset tekijät tukevat lapsen osallisuutta? Millaisena lapsen asiakkuus näyttäytyy lapsen kokemusten valossa? Lasten kuvauksista esiin nousi kolmenlaisia asiakkuuskokemuksia. Osa lapsista kuvaa jäävänsä vaille osallisuuden kokemuksia sekä asiakkuutensa ulkojäseniksi. Toinen osa lapsista kertoo muodollisista ja rakenteellisista osallisuuden mahdollisuuksista, mutta he kokevat tästä huolimatta jäävänsä ilman kokemusta kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. Kolmas ryhmä lapsia kuvaa itsensä mukaan sekä osallisiksi itseään koskevaan päätöksentekoon. Kuvausten pohjalta voidaan todeta, että osallisuuden toteutumisessa on edelleen suuria haasteita. Rakenteelliset osallisuuden mahdollisuudet eivät takaa lapsen kokemusta osallisuudesta, mikäli aikuiset eivät kuuntele lapsia. Ilman lapsen tiedon todesta ottamista ja aitoa vuorovaikutusta osallisuus jää näennäiseksi.

Lahtisen (2017) pro gradu -tutkielmassa selvitettiin koulukotinuorten kertomuksiin perustuvia kokemuksia osallisuudesta ja kuulemisesta. Tutkimuksessa haastateltiin

seitsemää kahdessa eri koulukodissa asuvaa nuorta. Ensisijainen tutkimuskysymys oli se, miten osallisuus ja kuulluksi tuleminen toteutuvat nuorten kertomuksien mukaan koulukodin arjessa. Nuorten kokemusten mukaan osallisuus ja kuulluksi tuleminen toteutuivat pääosin koulukodin arjessa puutteellisesti. Merkittäviksi osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemusten vaarantavaksi tekijöiksi osoittautuivat nuorten oman äänen sivuuttaminen virallisissa kuulemistilanteissa, ylisuojeleminen, työntekijöiden ja nuorten välisen todellisuuden suuret eroavaisuudet, kasvottomien tahojen valta päättää nuorten asioista, yhteydenpidon rajoittaminen sekä työntekijöiden runsas vaihtuvuus. Joidenkin nuorten mielestä osallisuus ja kuulluksi tuleminen kuitenkin toteutui kohtalaisen hyvin esimerkiksi harrastusmahdollisuuksissa ja oman tulevaisuuden suunnittelussa. Nuorten mukaan kunkin aikuisen henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat merkittävästi osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemuksiin.

Hotarin (2007) pro gradu -tutkielman tarkoituksena oli selvittää lastensuojelun asiakkaina olleiden nuorten mielipiteitä kuulluksi tulemisesta lastensuojelussa. Aineisto koostui kolmesta ryhmähaastattelusta, joissa oli mukana yhteensä yksitoista 16–18-vuotiasta nuorta. Kuulemista on tarkasteltu erityisesti arkipäivän lastensuojelussa tapahtuvana huomioimisena ja mielipiteiden selvittämisenä. Kaikki haastateltavat nuoret kokivat kuulluksi tulemisen lastensuojelussa erittäin tärkeäksi asiaksi, ja sen tulisi toteutua kaikissa lastensuojelun vaiheissa. Kuulluksi tuleminen ei tarkoittanut nuorten puheessa pelkästään juridista oikeutta lausua mielipide, vaan lapsen kokonaisvaltaista huomioimista koko lastensuojelun asiakkuuden ajan. Kuulemiseen liittyi viisi ulottuvuutta, jotka olivat kunnioitus, luottamus, yhteistyö, avoimuus ja aika. Kun nämä ulottuvuudet toteutuivat, nuoret kokivat tulleen huomioiduksi yksilöinä ja oman elämänsä subjekteina. Ilman näitä ulottuvuuksia ei nuorten mielestä voinut puhua kuulemisesta.

Juuttin ja Touhosen (2019) opinnäytetyön tarkoituksena oli kartoittaa lasten ja nuorten osallisuuden toteutumisen kokemusta yksityisessä lastensuojelun sijaishuollon yksikössä. Tavoite oli saada käsitys lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksista sekä ottaa selvää siitä, kuinka sijaishuollossa työskentelevät ohjaajat kokevat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan. Opinnäytetyö toteutettiin tutkielmatyyppisenä laadullisena tutkimuksena. Opinnäytetyön tutkimuskysymyksiä oli kolme. Millaisia ovat nuorten osallisuuden kokemukset sijaishuollon yksikössä? Millaisia ovat ohjaajien kokemukset osallisuuden

toteutumisesta sijaishuollon yksikössä? Miten sijaishuoltoyksikön arjen toimintaa voidaan kehittää lasten ja nuorten osallisuuden näkökulmasta? Tutkielman haastattelut rajattiin kuuteentoista henkilöön: kahdeksaan lapseen ja nuoreen, seitsemän ohjaajaa ja yksikön johtaja. Opinnäytetyön haastattelumateriaalin perusteella tehtiin johtopäätös, että lasten, nuorten ja ohjaajien mielestä lasten ja nuorten kuuleminen toteutuu tällä hetkellä sijaishuollon yksikössä. Yksikön johtaja oli kuitenkin sitä mieltä, että lasten ja nuorten kuuleminen voisi toteutua paremminkin. Lasten ja nuorten toive oli, että he saisivat päättää enemmän sääntöihin ja rakenteisiin liittyvistä asioista, kuten kotiintuloajoista, kotilomista, hiljaisesta hetkestä, huoneeseen menoajasta ja kavereiden vierailuista sijaishuoltoyksikössä sekä ruoka-ajoista ja puhelimen käytöstä. Ohjaajien ja johtajan vastauksista tehtiin päätelmä, että nuoret saavat tehdä täysin omia päätöksiä asioista, jotka tukevat sijaishuoltoyksikön rakenteita ja sääntöjä. Tästä tehtiin johtopäätös, että lasten, nuorten ja ohjaajien kokemukset vaikuttamismahdollisuuksista eivät kohtaa.

Edellä esitetyistä tutkimuksista voisi päätellä, että osallisuus ja kuulluksi tuleminen toteutuu jollakin tasolla lastensuojelussa. On kuitenkin selvää, että parannettavaa ja kehitettävää on vielä paljon. Matkaa on vielä siihen, että jokainen lapsi tai nuori kokisi osallisuuden sekä kuulluksi tulemisen tunteen lastensuojelun prosessissa. Tulee myös ajatus siitä, että aikuiset saattavat kokea osallisuuden toteutuvan paremmin, kuin mitä lapset ja nuoret kokevat

7 Tutkimuksen toteutus

Opinnäytetyöni tutkimusotteena oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Aineiston keruussa käytin narratiivista aineistonhankintatapaa, jossa tutkittaville annettiin kirjoitelmapyyntö (Liite 1). Tämä kirjoitelmapyyntö annettiin kahden eri alueen työryhmän työntekijöille. Kirjoitelmapyyntöä heitä pyydettiin pohtimaan ammatillista tukihenkilötoimintaa ja kirjoittamaan eritoten ajatuksia lasten ja nuorten roolista työskentelyssä. Kirjoitelmapyyntöä pyydettiin myös miettimään, millaista ammatillisen tukihenkilötoiminnan tulisi olla. Valmiita kirjoitelmia sain yhteensä yhdeksän kappaletta analysoitavaksi.

Kvalitatiivinen tutkimus soveltuu parhaiten esimerkiksi tilanteisiin, joissa ilmiöistä ei ole tietoa, teorioita, tutkimusta, ilmiötä ei siis tunneta. Laadullinen tutkimus on avain ilmiön

ymmärtämiseen. Joidenkin asioiden kuvailu on mahdollista vain tekstin avulla, ja esimerkiksi ihmisten asenteita ja suhtautumista on lähes mahdotonta kuvata muutoin kuin laadullisin keinoin, tekstinä. Erilaisten prosessien kokonaisvaltainen ymmärtäminen edellyttää myös laadullista kuvausta ilmiöstä. (Kananen, 2015, ss. 70–71)

Laadulliselle tutkimukselle tyypillisiä piirteitä ovat muun muassa se, että tutkimus tapahtuu aidossa ympäristössä, aineisto kerätään asianomaisilta tutkittavilta vuorovaikutussuhteessa, tutkija on toimija eli aineiston kerääjä, tavoitteena on kokonaisvaltainen ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä sekä huomio on tutkittavien näkökulmassa, merkityksissä ja näkemyksissä (Kananen, 2017, s. 34).

Laadullista tutkimusta voidaan luonnehtia prosessiksi. Laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruun väline on inhimillinen eli tutkija itse, joten aineistoon liittyvien näkökulmien ja tulkintojen voidaan katsoa kehittyvän tutkijan tietoisuudessa vähitellen tutkimusprosessin edetessä. Kyse on myös tutkimustoiminnan ymmärtämisestä eräänlaisena oppimistapahtumana. Laadullista tutkimusta voidaan luonnehtia prosessiksi myös siinä mielessä, että tutkimuksen etenemisen eri vaiheet eivät välttämättä ole etukäteen jäsennettävissä selkeisiin eri vaiheisiin, vaan esimerkiksi aineistonkeruuta tai tutkimustehtävää koskevat ratkaisut voivat muotoutua vähitellen tutkimuksen edetessä. (Kiviniemi, 2018, s. 73)

Opinnäytetyöni aihetta rajasin siten, että aihetta tutkittiin ainoastaan työntekijöiden näkökulmasta. Tämä valinta tuli käytännöllisistä syistä, sillä esimerkiksi tutkimusluvan saaminen oli nopeampaa, kun tutkittavana on työntekijöiden näkemys. Olisi ollut kuitenkin todella mielenkiintoista tutkia aihetta myös lasten ja nuorten näkökulmasta. Tätä asiaa tuon esille lisää pohdintaosuudessa.

Usein tutkimusaihe on liian laaja kokonaisuus, jotta se voitaisiin sellaisenaan ottaa yksittäisen tutkimuksen kohteeksi. Pitää tarkentaa ajatusta siitä, mitä haluaa tietää tai mitä haluaa osoittaa keräämällään aineistolla. Tieteellinen tutkimus tarvitsee rajauksia, sillä laajoja aiheita ei voida perinteisin menetelmin hallita. Rajaamisella määritellään sitä, miten ilmiö hahmotetaan ja mitkä tekijät otetaan huomioon tarkastelussa. Rajaamisella ilmiön ongelma saadaan hallintaan, jolloin tutkimus voidaan toteuttaa rajatuissa puitteissa. Alussa

ei kuitenkaan kannata tehdä liian tiukkoja rajauksia, sillä rajaukset supistavat mahdollisuuksia ja pakottavat tietylle tutkimuspolulle. (Kananen, 2015, ss. 46, 51, ks. myös Hirsijärvi ym., 2007, s. 81)

7.1 Tutkimuskysymys

Opinnäytetyöni tutkimuskysymys on: Mitä työntekijät kertovat lasten ja nuorten osallisuudesta ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa? Tutkimuskysymys on rajattu ainoastaan tähän yhteen tutkimuskysymykseen, sillä ajattelin tämän yhden tutkimuskysymyksen olevan tarpeeksi laaja.

Tutkimuskysymystä pohdittiin yhdessä opettajan sekä opinnäytetyöryhmän muiden oppilaiden kanssa, ja se muovaantui lopulliseen muotoonsa melko nopeasti.

Tutkimusaiheen rajauksen jälkeen kirjoittajalla on tutkimusongelma, johon etsitään ratkaisua. Ratkaisun etsimistä sekä opinnäytetyön prosessointia helpottaa se, että ongelma voidaan muuttaa tutkimuskysymykseksi. Kysymyksiin on helpompi vastata kuin ongelmaan ja tutkimuskysymyksiin vastaamalla saadaan ongelma ratkaistuksi. Tutkimuskysymys tuottaa vastauksen aineiston avulla, jolloin asetettu tutkimusongelma ratkeaa. Tutkimuskysymykset ovat työkaluja, jotka tarvitsevat avukseen tarkennettuja kysymyksiä, joilla tuotetaan itse aineisto. (Kananen, 2015, ss. 55, 57)

7.2 Narratiivinen tutkimus

Tutkimukseni on narratiivinen eli kerronnallinen, ja tutkimuksen tiedonkeruun toteutin narratiivisella aineistonkeruulla. Seuraavassa kerron tarkemmin aineistonkeruusta sekä narratiivisesta tutkimuksesta.

Alkuperäisenä ajatuksenani oli mennä mukaan työryhmien tiimipäiviin, jossa olisin voinut kertoa paikan päällä tutkimuksestani sekä ohjeistaa käytännön asioissa aineiston keruuseen liittyen. Suomessa ja koko maailmalla vallinneen tilanteen vuoksi tiimipäivät toteutettiin kuitenkin etäyhteyksien avulla, joten ohjeistus tapahtui pakon sanelemana etänä.

Tutkittaville olin toimittanut etukäteen kirjekuoret, joissa oli kirjoitelmapyyntö (Liite 1) sekä

tutkimussuostumus (Liite 2). Tämän lisäksi kirjekuoressa oli tyhjiä papereita kirjoitelmaa varten sekä toinen kirjekuori palautusta varten. Tutkittaville painotettu vielä sitä, että palauttavat kirjoitelmansa sekä tutkimussuostumuksensa eri kirjekuorissa. Tällä varmistettiin tutkittavien anonyymina pysyminen. Tutkittavia ohjeistettu käyttämään aikaa kirjoitelman tekoon noin puoli tuntia. Ohjeistusten jälkeen etäyhteys lopetettiin ja tutkittavat saivat aloittaa kirjoittamisen rauhassa. Tutkittavat palauttivat kirjoitelmansa sekä tutkimussuostumuksensa tiettyyn päivään mennessä toimistolle, josta kävin ne hakemassa. Kirjoitelmia sain yhteensä yhdeksältä työntekijältä.

Kvalitatiivisen tutkimuksen myötä ovat yleistyneet sellaiset tiedonkeruutavat, joissa pyritään ymmärtämään toimijoita heidän tuottamiensa kertomusten, tarinoiden ja muistelujen avulla. Narratiivisessa tutkimuksessa käsitellään yksittäisten ihmisten kertomuksia, joissa he kuvaavat elämäänsä sekä siihen liittyviä tapahtumia ja kokemuksia. Narratiivinen viittaa tarinaan tai kertomukseen; tarinaa kertoessaan ihminen elää tarinan kautta tapahtumaa. Narratiivisen tutkimuksen ydin ja lähtökohta on kertomusten analyysi. (Hirsjärvi ym., 2007, 212–213; Kananen, 2015, s. 79)

Silloin, kun tahdotaan ymmärtää ihmisiä ja heidän toimintaansa, kertominen ja kertomusten tutkiminen on luontainen tapa tutkimuksen tekoon. Kertomusten avulla muodostetaan tietoa sekä välitetään sitä toisille. Kerronnallinen tutkimus tarkoittaa tutkimusta, joka kohdistaa huomionsa kertomuksiin ja kertomiseen tiedon välittäjänä ja rakentajana. Narratiivisen tutkimuksen mielenkiinnon kohteena on kattavasti koko kerronnallinen prosessi. Kerronnallinen tutkimus ei oikeastaan ole tutkimusmetodi, vaan pikemminkin tutkimusote, tutkimuksellinen lähestymistapa tai taustafilosofia. Kertomuksellisuus on ymmärretty ihmiselle lajityypilliseksi tavaksi hahmottaa itseään ja todellisuutta sekä koota ja muodostaa tietoa ympäröivästä todellisuudesta ja sen tapahtumista, eli narratiivinen ajattelu on tunnusomainen piirre ihmiselle (Heikkinen, 2018, ss. 170, 172, 176)

Narratiivisuutta käytetään myös kuvailtaessa tutkimuksen aineiston laatua.

Tutkimusaineistoa voidaan tuottaa kolmella eri tavalla, numeerisesti, lyhyiden sanallisten vastausten muodossa tai kerrontana. Kerrontaan perustuvaa narratiivista aineistoa ovat esimerkiksi vapaat kirjalliset vastaukset tai haastattelut, joissa tutkittavat kertovat käsityksistään omin sanoin. Tällaista aineistoa ovat myös elämäkerrat, päiväkirjat tai muut

dokumentit, joita ei ole tuotettu välttämättä alun perin tutkimustarkoituksiin. Narratiivinen tutkimusaineisto on kirjallisesti tai suullisesti esitettyä kerrontaa. Laajemmassa merkityksessä narratiiviselta aineistolta voitaisiin edellyttää enemmän kertomuksen tunnuspiirteitä, kuten että tarinalla on alku, keskikohta sekä loppu, ja tämän lisäksi ajassa etenevä juoni. Yksinkertaisimmillaan narratiivinen aineisto on kuitenkin mitä tahansa kerrontaan perustuvaa aineistoa, jossa ei välttämättä aseteta vaatimuksia juonellisten, eheidien kertomusten tuottamisesta. (Heikkinen, 2018, s. 180)

7.3 Aineiston analyysi

Aluksi koostin saamani aineiston yhdeksi tekstitiedostoksi sähköiseen muotoon, ja tämän jälkeen aloin analysoimaan aineistoa aineistolähtöisesti käyttäen kategoria-analyysia. Yhdeksästä kirjoitelmasta tuli yhteensä 12 sivua analysoitavaa tekstiä. Luin aineiston läpi lukuisia kertoja, kunnes aineisto alkoi tuntumaan tutulta. Tämän jälkeen lähdin etsimään aineistosta sanoja ja lyhyitä lauseita, joissa työntekijät kertoivat lasten ja nuorten osallisuudesta. Nämä sanat ja lauseet nostin esiin aineistosta käyttämällä korostavaa väriä. Käydessäni aineistoa läpi pidin koko ajan mielessä tutkimuskysymykseni.

Kun aineisto oli käyty kokonaan läpi, tein uuden tiedoston, johon kirjoitin allekkain kaikki aineistosta löytämäni sanat ja lyhyet lauseet, kategoriat. Tämän jälkeen jaoin sanoja eri kategoriaryhmiin käyttämällä omaa väriä kussakin kategoriaryhmässä. Lopuksi vielä nimesin jokaisen kategoriaryhmän sille sopivalla nimellä.

Käytännön ohje laadullisen aineiston tulkinnalle on aineiston lukeminen. Aineistoa lukemalla pitäisi saada kokonais käsitys aineistosta ja siitä, mitä aineisto haluaa kertoa. Tutkijan on löydettävä merkitykset aineistomassasta. Pienien aineistomäärien ollessa kyseessä pelkkä lukeminen on usein riittävä keino tuottaa ja löytää ratkaisu. Pelkkä lukeminen ei kuitenkaan aina tuota tulosta, etenkin silloin, jos aineiston määrä on kovin laaja. Ihminen ei yksinkertaisesti kykene pitämään kerrallaan koko aineistoa mielessään ja prosessoimaan sitä samalla. Aineisto vaatii tiivistämistä ja pilkkomista, jotta oleelliset seikat saadaan esille aineistosta kokonaisuuden hahmottamiseksi. Analyysi ei ole viimeinen vaihe laadullisessa tutkimuksessa, vaan koko tutkimusprosessin eri vaiheissa mukana oleva toiminta, joka ohjaa

itsessään tutkimusprosessia ja tiedonkeruuta. (Kananen, 2015, s. 129; ks. myös Kananen, 2017, s. 35)

Narratiivisen aineiston analyysi on syytä aloittaa ehdottomasti avoimella lukemisella, ilman kynää kädessä tai analyttisiä apuvälineitä mielen pinnalla. Tarinoihin ei ensisijaisesti tulisi suhtautua objekteina, vaan dialogikumppaneina. Ensimmäisellä lukukierroksella lukutavan tulisi olla sellainen, jolla kaunokirjallisia kertomuksia luetaan: antautumista tarinan vietäväksi jännittyneenä siitä, mitä seuraavaksi tapahtuu. Toisella lukukerralla tulisi aineisto lukea tavalla, jolla hyvä romaani luetaan uudelleen: juonta ei tarvitse enää jännittää, mutta on mahdollista havaita tarkkoja vivahteita. Vasta tämän jälkeen voi siirtyä varsinaisesti aineiston analyttiseen läpikäyntiin. (Hänninen, 2018, s. 196)

Kertomusten sisältöä eli tarinaa voidaan analysoida poimimalla aineistosta jotakin tiettyä teemaa tai käsitettä ilmentäviä lausumia ja erittelemällä näitä suhteessa tarinan tapahtumiin (Hänninen, 2018, s. 203).

Kategoria-analyysissä luokittelua kutsutaan kategorisaatioksi tai kategorisoinniksi ja luokittelun pohjalta syntyneitä nimeämisiä kategorioiksi. Kategorisointi on asioiden ja ihmisten luokittelua ja nimeämistä. Luokittelu ja nimeäminen tuottavat kategorioita. Kategoria-analyysissä tutkitaan kulttuuria toimintana, jossa kategoriat ja kategorisointi ovat keskeisessä roolissa. (Jokinen ym., 2012, ss. 18, 42)

Kategoria-analyysissä ei kiinnitetä huomiota kognitiivisesti tuotettuihin kategorioihin, vaan siinä keskitytään vain puheessa ja kielenkäytössä tutkittavien tuottamiin kategorioihin. Kun ymmärretään kulttuurin, moraalien ja kategorioiden jäsenyyden vuorovaikutustilanteessa tapahtuva yhteen kietoutuminen kategoria-analyysia tehtäessä, aletaan nähdä, miten haastattelujen koko vuorovaikutustilanne rakentuu morali-, kulttuuri- ja jäsenyyspuheeksi. Käytettäessä kategoria-analyysia haastatteluaineiston analysoimiseen, on tärkeää tällöin tarkastella haastattelua vuorovaikutuksena sekä miettiä, mitä merkitystä haastattelijalla on tutkimus- ja analyysiprosessissa. (Välimaa, 2011, ss. 203, 204, 206)

Etsin aineistosta tutkimuskysymykseeni liittyviä kategorioita, toisin sanoen etsin tekstistä sanoja, joilla tutkittavat kertoivat ja kuvasivat osallisuutta ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa. Luin aineistoa useita kertoja läpi ja aluksi jokaisella lukukerralla

aineistosta löytyi uusia osallisuuden kategorioita. Toistin tätä, kunnes totesin, ettei aineistosta löytynyt enempää kategorioita. Tämän jälkeen aloin ryhmittelemään löytämiäni kategorioita niin, että samankaltaiset kategoriat menivät samaan kategoriaryhmään. Lopulta aineistosta löydetyt kategoriat jakoutuivat viiteen eri kategoriaryhmään, nimesin kategoriaryhmät mielestäni niitä kuvaavilla sanoilla ja laskin vielä jokaisen kategoriaryhmän kategorioiden lukumäärät.

Aineistosta esille nousseet kohdat muodostivat listan kategorioita, jotka jakoutuivat viiteen eri ryhmään. Taulukko 1. esitetään kategoriaryhmät ja niiden lukumäärät.

Taulukko 1. Asiakkaan osallisuuden kategoriaryhmät aineistosta

KATEGORIARYHMÄT	LUKUMÄÄRÄ
KESKIÖSSÄ ASIAKAS	33
RINNALLA KULKIJA JA ASIANAJAJA	32
SUUNNITELMALLISTA JA TAVOITTEELLISTA	15
TOIVEET	14
DIALOGISUUS	8
YHTEENSÄ	102

Aineistosta löytyi yhteensä 102 ilmausta, joissa työntekijät kertoivat lasten ja nuorten osallisuudesta. Kategoriaryhmät käydään läpi tarkemmin seuraavassa luvussa.

8 Tutkimuksen tulokset

Aineistosta löytyi viisi kategoriaryhmää, joista selkeästi kaksi suurinta olivat keskiössä asiakas sekä rinnalla kulkija ja asianajaja. Muut kategoriaryhmät olivat suunnitelmallista ja tavoitteellista, toiveet sekä dialogisuus. Seuraavassa näitä avataan tarkemmin.

8.1 Työskentelyn keskiössä on asiakas

Suurimmassa kategoriaryhmässä tutkittavat kertoivat asiakkaan olevan työskentelyn keskiössä, ja että hänelle on annettava tilaa työskentelyssä. Työskentely on asiakaslähtöistä ja siinä pitää huomioida asiakkaan oma ääni. Tämä toteutui vastausten mukaan lapsen osallistamisessa työskentelyn suunnitteluun sekä tavoitteiden määrittelyyn. Lasten roolia pidettiin työskentelyssä juuri isoimpana roolina. Esiin nostettiin myös se, että työtä tehdään juuri sen vuoksi, koska asiakkaalla on sille tarve.

Asiakkaan ääni ja tarpeet ovat keskiössä. Kysymysten asettelu on olennaista; suljetut kysymykset eivät vie työskentelyä tarpeeksi syvälle.

Välillä tukihenkilötyössä kohtaa passiivisia asiakkaita, joista ei ota selvää onko työskentely tarpeellista ja hyödyttääkö se vai ei. Tällöin pitää osata antaa asiakkaalle tilaa.

Näen tämän eräänlaisena dialogina tilaajan ja työn välillä, jonka keskiössä on vaikuttamassa asiakas. Tällainen näkemys on mielestäni osuva kuvaamaan asiakkaan tärkeyttä työskentelyssä. Loppujen lopuksi työtähän tehdään, koska asiakkaalle on sille tarve ja silloin asiakkaan rooli omaa elämäänsä koskevassa työskentelyssä on ensiarvoisen tärkeä.

Ammatillinen tukihenkilötyö on aina yksilöllistä ja rakennettu tapauskohtaisen tarpeen mukaan. Tästä syystä lasten ja nuorten rooli on ratkaiseva, kun määritellään millaista tukihenkilötyö on.

Aineistosta ilmeni myös se, että työskentely on yksilöllistä ja se perustuu asiakkaan tarpeisiin. Jokainen asiakkuus muodostuu ajan kanssa yksilöllisesti omanlaisekseen. Tutkittavien mukaan ammatillisen tukihenkilön pitää osata ottaa huomioon työskentelyssä yksilön toiveet sekä tarpeet. Tutkittavat kertoivat toisinaan kohtaavansa työssään passiivisia asiakkaita ja tällöin ei aina ole varmuutta siitä, hyödyttääkö työskentely vai ei. Näissä tilanteissa on tutkittavien mielestä ensisijaisen tärkeää osata antaa asiakkaalle tilaa. Asiakkaan painostamista tapaamisiin ei koettu hyväksi tavaksi, koska se ei tuo toivottua

tulosta. Joskus muutaman tapaamisen väliin jättäminen asiakkaan toiveesta voi tuoda jatkuvuutta pidemmällä tähtäimellä. Vaikka asiakas on keskiössä, niin tutkittavien mukaan ammatilliselta tukihenkilöltä vaaditaan myös taitoa toisinaan kyseenalaistaa asiakkaan sanomisia. Joskus asiakas saattaa vastata vain jotain ohittaakseen kysymyksen. Tärkeänä pidettiin sitä, että asiakasta kuunnellaan aidosti ja tarvittaessa vahvistetaan tai kyseenalaistetaan asiakkaan näkemyksiä oikean tilannekuvan saamiseksi. Ammatillisen tukihenkilötoiminnan todettiin olevan parhaimmillaan avainpaikka, josta näkee asiakkaan kasvun ja kehityksen.

8.2 Tukihenkilö on rinnallakulkija ja asianajaja

Tutkittavat kertoivat ammatillisen tukihenkilötyöskentelyn olevan asiakkaan vierellä kulkemista arjessa pyrkien auttamaan ja tukemaan tarkoituksen mukaisen arjen työstämisessä, tätä pidettiin myös työskentelyn ydintoimintana. Tutkittavat uskoivat rinnalla kulkemisen olevan sitä, mitä myös lapset ja nuoret tarvitsevat. Tutkittavat pitivät tärkeänä muistaa oman roolinsa rinnallakulkijana, ei puolesta tekijänä. Tarkoituksena tukea ja kehittää lapsen omaa toimijuutta siten, että lapsen rooli on olla se, joka tekee työn tavoitteiden saavuttamiseen. Tutkittavien mukaan ammatillinen tukihenkilötyö on usein asiakkaan asianajajana olemista eri verkostoissa sekä asiakkaan perheeseen päin, niin että auttaa ottamaan asioita puheeksi.

Ajattelen, että läsnäolo ja ”vierellä kulkeminen” eri haasteissa on työskentelyn ydintä. Uskon, että monesti se on juuri sitä mitä nuoret tarvitsevat.

Ammatillinen tukihenkilö toimii rinnalla kulkijana asiakkaan arjessa pyrkien auttamaan tarkoituksen mukaisen arjen työstämisessä. Ammatillinen tukihenkilö on usein asiakkaan ”asianajaja” verkostoissa sekä perheeseen päin auttaen asioiden puheeksi ottamisessa.

Tosiasia vain on, että luottamussuhde syntyy ajan kanssa ja joidenkin kanssa siihen menee pidempään. Luottamus on kuitenkin tuloksellisuudenkin kannalta tärkein tekijä. Ilman luottamusta ei synny vaikuttavuutta.

Aineistosta esiin nousi asiakkaan kanssa solmittava luottamussuhde ja sen merkitys sekä tärkeys ammatillisessa tukihenkilötyöskentelyssä. Tutkittavien mielestä työskentelyn alussa olisi hyvä saada riittävän pitkä aika tutustumiselle, jotta luottamussuhde alkaisi kehittyä. Kun luottamussuhde on muodostunut, voidaan vähitellen pureutua varsinaisiin haasteisiin. Luottamussuhdetta pidettiin tärkeänä muun muassa siinä mielessä, että keskustelu voi näin olla avointa ja vastavuoroista työskentelyssä. Luottamusta tarvitaan myös työn tuloksellisuuteen ja vaikuttavuuteen. Tutkittavat pitivät tärkeänä myös sitä, että tukihenkilö kykenee asettumaan lapsen asemaan ja peilaamaan hänen tuottamiaan asioita kulloiseenkin elämäntilanteeseen. Ensiarvoisen tärkeänä pidettiin myös lapsen kannustusta ja motivointia kohti positiivista toimintaa ja onnistumisia. Onnistumisien toistuessa voi asiakas nähdä toivoa ja tulevaisuutensa positiivisempänä. Keskeisenä toimintana työskentelyssä pidettiin myös asiakkaan itsetunnon kohottamista. Tutkittavat totesivat pyrkivänsä tarttumaan siihen, mitä lapsen tai nuoren kertomasta kumpuaa ja olla siinä mahdollisuuksien mukaan konkreettisesti tukena.

8.3 Suunnitelmallista ja tavoitteellista työskentelyä

Tutkittavat pitivät ammatillista tukihenkilötyötä suunnitelmallisena ja työskentelyä ohjaavat tavoitteet. Työskentelyn todettiin olevan tavoitteiden mukaista toimintaa, joka tukee asiakkaan kasvua ja kehitystä. Tavoitteet luodaan tutkittavien mukaan yhdessä verkostojen sekä asiakkaan kanssa. Tutkittavien mukaan välillä olisi hyvä luoda asiakkaan kanssa yhdessä pienempiä välitavoitteita matkalla isompiin tavoitteisiin. Tutkittavat pitivät tärkeänä myös sitä, että asiakas pystyy tuntemaan asetetut tavoitteet omikseen. Tutkittavien mielestä tavoitteiden pitäisi olla selvillä heti työskentelyn alusta asti ja perheiden sitouttamista tukityöskentelyyn pidettiin tärkeänä.

Työ on aina suunniteltua ja sitä ohjaa tavoitteet. Sosiaalityöntekijä antaa työskentelylle isomman tavoitteen tai tavoitteet ja minulle sekä asiakkaalle jää tehtäväksi pohtia miten näihin tavoitteisiin päästään ja varmistetaan, että tavoitteet ovat sellaiset, jotka asiakas pystyy tuntemaan omikseen. Usein suunnittelen tapaamiset jo hyvissä ajoin etukäteen ja käytän tapaamiskertoja siihen, että sovimme asiakkaan kanssa yhdessä seuraavan tapaamisen sisältöä. Mielestäni minun työni on olla aloitteellinen ja ehdottaa suunnitelmaa, mikäli

asiakas ei itse siihen kykene tai asiakkaan näkemys ei tue riittävästi tavoitteita. Lähden usein työstämään tavoitetta niin, että luon asiakkaan kanssa pienempiä välitavoitteita. Näin saan tavoitteista enemmän asiakaslähtöisiä sekä mielekkäämpiä toteuttaa.

Toiminta pohjautuu vapaaehtoisuuteen nuoren osalta ja työskentely ei tuota tulosta, jos se ei ole nuorelle mielekästä.

Tutkittavat totesivat lapsen iän vaikuttavan lapsen osallistumiseen tavoitteiden määrittelyssä. Mitä nuorempi lapsi on, sitä ohjaavampana ammatillisen tukihenkilön roolia pidettiin. Tutkittavien mielestä ammatillinen tukihenkilötoiminta pohjautuu lasten ja nuorten kohdalla vapaaehtoisuuteen. Henkilökemioita pidettiin tärkeänä työskentelyssä juuri sen vuoksi, että ammatillinen tukihenkilötoiminta on vapaaehtoista. Työskentelyn tulisi olla myös asiakkaalle mielekästä, jotta se tuottaisi haluttua tulosta. Aineistosta käy ilmi myös se, että työskentelyn tulisi olla tarpeeksi tiivistä ja työskentelyyn pitäisi varata tarpeeksi aikaa. Työskentelyn suunnittelussa tutkittavat pitivät tärkeänä sitä, että siinä otetaan huomioon myös verkostojen, kuten perheen, koulun ja sosiaalityöntekijän, näkemyksiä. Tutkittavat kertoivat, että työskentelyajan tulee olla tarpeeksi pitkä, jotta asiakas hyötyy parhaalla mahdollisella tavalla. Lopetustyöskentelyä pidettiin tärkeänä osana ammatillista tukihenkilötoiminnassa.

8.4 Lasten ja nuorten toiveiden huomioiminen

Tutkittavien mielestä oleellista on se, että ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa huomioidaan lasten ja nuorten toiveita sekä mielipiteitä. Työskentelyä pidettiin asiakkaan toiveista ja tarpeista lähtöisin olevaksi avuksi ja tueksi. Tutkittavien mukaan työskentelyn alussa järjestetään aloitusneuvottelu, jonne asiakas iästä riippumatta vanhempien lisäksi kutsutaan. Jo tässä vaiheessa pidettiin tärkeänä kuulla lapsen mielipide työskentelystä sekä sen sisällöstä ja tavoitteista. Lapsi voi tässä vaiheessa jo tuottaa ehdotuksia ja ideoita toiminnalliseen sisältöön liittyen, kiinnostuksen kohteet ja vahvuudet huomioiden.

Mielestäni on kuitenkin oleellista huomioida asiakkaan mielipiteet ja toiveet.

Yhteistyö eri tahojen kanssa on oleellista toki nuoren tahtoa kuullen ja arvostaen.

Joka tapauksessa tapaamisten määrä ja kesto aina keskustellaan yhdessä asiakkaan kanssa ja otetaan huomioon myös asiakkaan näkemys.

Asiakkaalla kuulluksi tulemisen tunne on tärkeässä roolissa, eli miten hän näkee tilanteensa ja mitä muutoksia hän toivoo sekä mihin pystyy.

Tutkittavat totesivat asiakkaan kuulemisen olevan oleellista, ja asiakkaan tunne kuulluksi tulemisesta oli tärkeässä roolissa ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa. Tutkittavat pitivät tärkeänä kuulla lapsen mielipide tehdystä työskentelystä säännöllisesti järjestettävissä välineuvotteluissa ja tehdä näiden pohjalta tarvittavia muutoksia sekä tarkoituksenmukaisia suunnitelmia jatkotyöskentelyyn. Tapaamisten kestosta ja määrästä keskustellaan asiakkaan kanssa yhdessä ja asiakkaan näkemys otetaan huomioon. Yhteistyötä eri tahojen kanssa pidettiin tärkeänä, mutta silloinkin on tärkeää kuulla ja arvostaa nuoren tahtoa.

8.5 Dialogisuuden tärkeys

Viimeisessä kategoriaryhmässä tutkittavat nostivat esiin dialogisuuden. Dialogisuutta ja asiakaslähtöisyyttä pidettiin tärkeänä asiana tukihenkilötyöskentelyssä. Lapsen tai nuoren ja hänen perheensä luottamus ammatilliseen tukihenkilöön voi avata dialogin muiden tahojen ja asiakkaan välille.

Tukihenkilötyöskentelyssä tärkeää on asiakaslähtöisyys ja dialogisuus.

Kyseessä voisi katsoa olevan dialogi, koska harrastuskokeiluja ei määritä lapsi yksin, vaan niistä keskustellaan.

Tutkittavat pitivät tärkeänä sitä, että asioista voidaan keskustella vastavuoroisesti yhdessä lapsen tai nuoren kanssa. Tutkittavat kokivat, että dialogeja käydään usein työskentelyn lomassa asiakkaiden kanssa. Tutkittavat totesivat myös, että esimerkiksi kun harrastuskokeiluja mietitään yhdessä asiakkaan kanssa, niitä ei määritä yksin lapsi, vaan

niistä keskustellaan yhdessä. Näin ollen voidaan katsoa kyseessä olevan dialogi. Tukihenkilö voi tuoda omia ehdotuksia esille työskentelyssä, mutta tällöin ehdotusten pitäisi olla sellaisia, että ne tukisivat nuoren tarpeita. Keskustelun tulisi olla tutkittavien mielestä avointa ja aikuisten väliset keskustelut tulisi saattaa myös asiakkaan tietoon.

9 Johtopäätökset ja kehittämiskohteet

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää sitä, miten lasten ja nuorten osallisuus koetaan toteutuvan ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa työntekijöiden näkökulmasta. Tavoitteena oli selvittää myös sitä, kokivatko ammatillista tukihenkilötyötä tekevät työntekijät työskentelyssään osallisuuden kannalta jotain kehitettävää.

Aineistosta voi tehdä johtopäätöksen, että tutkittavat kokivat ammatillisen tukihenkilötoiminnan olevan osallistavaa, jossa asiakkaan kuuleminen ja mielipiteen huomioon ottaminen oli tärkeää. Ammatillinen tukihenkilötyöskentely pohjautuu hyvään ja luottamukselliseen suhteeseen asiakkaan kanssa, jossa asioista keskustellaan vastavuoroisesti. Hyvä tukisuhde sisältää aitoa dialogia. Tutkimuksesta nousi esiin myös se, että ammatillinen tukihenkilötoiminta on aina suunnitelmallista ja sitä ohjaa jokaisen asiakkaan yksilölliset tavoitteet. Tärkeänä aineistossa pidettiin myös sitä, että asiakas itse osallistuu työskentelyyn asetettujen tavoitteiden miettimiseen. Ammatillisen tukihenkilötoiminnan keskiössä tutkittavien mukaan oli asiakas ja ammatillisen tukihenkilön rooli oli olla asiakkaan asianajaja sekä rinnallakulkija.

Voi siis tehdä johtopäätöksen, että työntekijät kokivat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan vähintäänkin hyvin ammatillisessa tukihenkilötoiminnassa. Varsinaisia kehittämiskohteita itse lasten ja nuorten kanssa työskentelyyn ei aineistosta löytynyt. Tukihenkilöt kuitenkin toivoivat, että ammatilliselle tukihenkilötyöskentelylle annettaisiin tarpeeksi aikaa, ja kerrallaan kolmeksi kuukaudeksi tehtyjä toimeksiantosopimuksia pidettiin toisinaan liian lyhyinä. Tästä voisi tehdä johtopäätöksen, että työntekijät kokivat tämänhetkisen työskentelyn olevan tarpeeksi tasokasta, kun ajateltiin pelkästään lasten ja nuorten osallisuutta työskentelyssä, ja esimerkiksi käytetyissä työskentelytavoissa ja ammatillisissa menetelmissä ei koettu olevan kehitettävää. Tutkittavat kuitenkin kokivat

kehittämistä olevan työn tilaajan kannalta siinä, että he tekisivät pidempien toimeksiantosopimuksia.

Hotari (2007, ss. 79, 80) kertoo pro gradu -tutkielmassaan, että nuorten toiveet avoimesta ja luottamuksellisesta yhteistyösuhteesta edellyttävät ammattilaiselta sekä henkilökohtaisten käsitysten että työn tavoitteiden ja rakenteiden reflektointia. Kumppanuus- ja huolenpitosuhteen toteutuminen asiakassuhteessa on osoitus hienovaraisesta ammatillisuudesta, jossa on läsnä ihmisyyttä. Nuorten puheessa löytyi tutkimuksessa kuulemisen viisi peruspilaria, ja nämä olivat kunnioitus, luottamus, yhteistyö, avoimuus ja aika. Asiakkaan kokonaistilanteen hahmottamisen kautta ammattilainen voi nähdä asiakkaan yksilönä omassa ympäristössään ja kuulla asiakasta asiakkaan yksilöllisyyttä huomioiden.

Jokelan (2013, ss. 57, 58, 59) pro gradu -tutkielmassa todetaan osallisuuden olevan mahdollista toteutua ja olla sosiaalityön lähtökohta ja viitekehys, ei pelkkä menetelmä. Tutkielmassa lasten kuvauksissa yhtenä keskeisenä havaintona oli se, että osallisuus ei aina toteudu, vaikka sille olisikin luotu tilaa ja rakenteita. Hyvät käytännöt eivät takaa lapsen osallisuuden toteutumista, jollei aitoa vuorovaikutusta synny. Osallisuutta mahdollistavilla käytännöillä ja rakenteilla on merkityksensä, sillä ilman niitä on vaara, että lapset jäävät kokonaan asiakkuutensa ulkojäseniksi. Lapsen osallisuus on otettava vakavasti arvojen sekä asenteiden tasolla ja lasten kanssa työskentelevien aikuisten on pohdittava omia käsityksiään ja toimintatapojaan. Osallisuus ei vaadi toteutuakseen mitään ihmeellisiä konsteja tai kalliita erityiskoulutuksia, vaan se on kiinni aikuisen asenteista, tahdosta ja kyvystä kuulla ja kuunnella lasta. Mahdollisuus osallisuuteen on läsnä jokaisessa kohtaamisessa ja vuorovaikutustilanteessa lapsen kanssa.

Juutin ja Touhosen (2019, ss. 26, 29, 31) opinnäytetyössä todetaan, että lastensuojeluyksikön ohjaajien mielestä osallisuuteen kuuluu monta eri asiaa ja se koostuu monesta eri asiasta. Osallisuuteen kuuluu muun muassa fyysinen osallistuminen ja kokemus siitä, että on osa jotain yhteisöä tai toimintaa. Osallisuuden kerrottiin olevan myös sitä, että tehdään yhdessä, osallistetaan ja otetaan lapset mukaan suunnitteluun ja toteutukseen. Ohjaajat kertoivat kannustavansa lapsia ja nuoria ottamaan kantaa ja vaikuttamaan asioihin, mutta he totesivat myös sen, että sitä voisi tehdä vielä enemmän. Ohjaajat kertoivat

kannustavansa lapsia ja nuoria kannustamalla, tsemppaamalla, tukemalla, rohkaisemalla ja kuuntelemalla. Tärkeänä pidettiin myös aitoa läsnäoloa.

Oman tutkimukseni tulokset ovat yhteneväisiä edelle mainittujen tutkimusten kanssa ainakin siinä, että osallisuutta pidetään tärkeänä ja tavoittelemisen arvoisena asiana lasten ja nuorten kanssa työskennellessä. Jotta osallisuus voisi toteutua, tarvitaan siihen muun muassa aikuisen ja asiakkaan välistä luottamuksellista suhdetta, jossa on avointa vuorovaikutusta.

10 Pohdinta

Opinnäytetyöprosessi lähti liikkeelle ajatuksen tasolla jo syksyllä 2019. Matkan varrella kuitenkin työpaikkani vaihtui ja edessä oli aiheen uudelleen pohtiminen. Lopullinen aihe muodostui kuitenkin melko helposti vanhaa aihetta mukaillen ja tutkimussuunnitelman uudesta aiheesta esittelin syksyllä 2020. Tutkimussuunnitelman teko ja sen esittäminen saivat opinnäytetyöprosessin kunnolla liikkeelle. Aikataulu opinnäytetyöni suhteen oli melko kiireinen, sillä tavoitteena oli saada se valmiiksi vuoden 2020 loppuun mennessä. Asettamani tavoite tuntui toisinaan aivan liian tiukalta, kun taas toisinaan se tuntui realistiselta. Lopulta kuitenkin onnistuin tavoitteessani ja opinnäytetyö valmistui asettamani tavoitteen mukaisesti. Opinnäytetyötäni tein koko ajan täysipäiväisen työskentelyn ohessa. Opinnäytetyöni aikana sain tukea koulun puolelta ohjaavalta opettajalta sekä työntilaaajalta, eli työnantajaltani. Muutenkin yhteistyö työntilaaajan kanssa oli vaivatonta alusta alkaen.

Osallisuus aiheena oli ajankohtainen sekä mielenkiintoinen. Olen ollut aiheesta kiinnostunut jo pidemmän aikaa, ja tämä on varmastikin johtunut siitä, että etenkin lastensuojelun kentällä aiheesta on puhuttu ja kirjoitettu viime vuosina melko paljon. Olen työskennellyt viimeiset 20 vuotta juuri lastensuojelun sijaishuollon sekä avohuollon kentillä. Aiheesta löytyi paljon lähdekirjallisuutta ja aikaisempia tutkimuksiakin löytyi melko helposti. Tosin aihetta on tutkittu havaintojeni perusteella enemmän lastensuojelun sijaishuollon, kuin lastensuojelun avohuollon puolella. Näitä edellä mainittuja seikkoja ajatellen opinnäytetyöni aiheen valinta oli helppo prosessi.

Opinnäytetyön tulisi olla kiinnostava ja uutuusarvoa omaava. Aiheesta olisi hyvä löytyä lähdekirjallisuutta ja sitä sivuavia tutkimuksia. Opinnäytetyön rakenteeseen kuuluu teoreettinen viitekehys, joka edellyttää aihealueen teorioihin perehtymistä. Opinnäytetyön aiheen kytkeminen teoriamaailmaan on aiheen valinnan ohella yksi haasteellisimmista asioista. (Kananen, 2015, s. 87)

Valitsemaani aihetta olisi voinut tutkia muun muassa työntekijöiden, asiakkaiden ja lastensuojelun avuhuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta, mutta halusin rajata aihetta siten, että tutkittavaksi otettiin ainoastaan yksi edellä mainituista tahoista. Opinnäytetyöni tutkittaviksi valikoitui työntekijät käytännöllisistä syistä, sillä esimerkiksi tutkimusluvan saaminen oli näin ollen huomattavasti helpompaa ja ennen kaikkea nopeampaa. Tutkimusaihetta olisi ollut todella mielenkiintoista tutkia etenkin lasten ja nuorten näkökulmasta. Olisi ollut antoisaa saada tutkimustietoa siitä, miten lapset ja nuoret kokevat osallisuuden toteutuvan heidän kanssaan työskentelyssä. Olisi ollut mielenkiintoista selvittää, kokisivatko lapset ja nuoret osallisuuden toteutuvan yhtä hyvin, kuin työntekijät kokivat sen toteutuvan. Tämä voisikin olla mahdollisen jatkotutkimuksen aihe.

Olen yrittänyt miettiä ja huomioida opinnäytetyöni luotettavuutta koko prosessin ajan. Toivoin mahdollisimman monen työntekijän osallistuvan tutkimukseen, jotta aineisto olisi tarpeeksi kattava tutkimustuloksen saamiseksi. Jokainen tutkittava oli sosiaalialan ammattilainen, ja näin ollen uskoin saavani tarpeeksi kattavia vastauksia. Tutkittavat osallistuivat tutkimukseen anonyymeina, ja oli tärkeää pitää huoli siitä, että tämä toteutuisi. Oli tärkeää esimerkiksi ohjeistaa tutkittavia siitä, että he palauttivat kirjoitelmansa sekä tutkimussuostumuksensa eri kirjekuorissa.

Jos toteuttaisin tutkimukseni nyt uudelleen, uskoisin, etteivät nyt saadut tutkimustulokset juurikaan muuttuisi. Uskon myös tutkineeni opinnäytetyössäni oikeita asioita. Näin ollen voisi todeta reliabiliteetin ja validiteetin toteutuvan opinnäytetyössäni.

Jokaisessa opinnäytetyössä pitää olla luotettavuustarkastelu. Usein tehdään virhe siinä, ettei luotettavuuskysymystä oteta huomioon opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa. Tieteellisen työn luotettavuutta tarkastellaan luotettavuuskäsitteiden avulla, jotka ovat eräänlaisia mittareita. Luotettavuustarkastelu jää laadullisessa tutkimuksessa usein arvion varaan, sillä

luotettavuutta ei voida arvioida ja laskea samalla tavalla kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Luotettavuus on laadullisessa tutkimuksessa tutkijan arvion ja näytön varassa. Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisen luotettavuuden saavuttaminen on lähes mahdotonta. (Kananen, 2017, ss. 174–175)

Yleiset luotettavuusmittarit laadullisessa tutkimuksessa ovat reliabiliteetti ja validiteetti. Reliabiliteetti tarkoittaa tulosten pysyvyyttä, ja pysyvyys tarkoittaa sitä, että jos tutkimus uusitaan, saadaan samat tutkimustulokset. Eli uusintamittaus vahvistaa tutkimustulokset. Validiteetti taas tarkoittaa sitä, että tutkitaan oikeita asioita. (Kananen, 2017, s. 175)

Tutkimusta tehdessäni huomasin hypänneeni osallisuuden kuljetettavaksi ja esimerkiksi tietoperustaa kirjoittaessani, huomasin peilaavani teoriaa omaan työskentelyyni. Teki todella hyvää pysähtyä hetkeksi kunnolla pohtimaan esimerkiksi osallisuuden merkitystä omassa työskentelyssä lasten ja nuorten kanssa. Myös tutkimustulosten analysointi oli mielenkiintoista ja oli hienoa huomata se, kuinka hyvin tutkittavat kokivat osallisuuden toteutuvan ammatillisessa tukihenkilötyöskentelyssä. On hyvä muistaa, miten tärkeää osalliseksi ja kuulluksi tuleminen lapselle ja nuorelle voi olla. Jokin arjessa tapahtuva pienikin asia voi olla lapselle tai nuorelle niin merkityksellinen, että se voi kantaa häntä elämässään pidemmälle, kuin osaisimme edes kuvitella.

Päätän oppinäytetyöni Mäkelän (2011, ss. 16–17) ajatuksiin, jotka mielestäni kuvaavat hyvin ammatillista tukihenkilötoimintaa. Lapsen ja nuoren ainutkertainen minuus muodostuu osallistuvan vuorovaikutuksen tilanteissa. Jokainen, joka auttaa lasta tai nuorta oppimaan, kehittymään, löytämään oman itsensä vahvoja ja heikkoja alueita, omalta osaltaan joko vahvistaa tai heikentää lapsen tai nuoren kokemusta hänestä itsestään erityisenä ja arvokkaana. Osallisuuden tai ulkopuolisuuden kokemukset jättävät oman jälkensä. Jäljet voivat olla isoja tai pieniä, mutta ne ovat aina todellisia. Lähikehityksen vyöhykkeeksi kutsutaan tasoa, jolla ihminen on omassa varassaan epävarma, mutta jossa hän voi onnistua toisen avulla. Kasvaminen tällä vyöhykkeellä tapahtuu, kun lapsi tai nuori saa osallistua toisen ihmisen avulla johonkin sellaiseen, joka ei vielä ihan ole itselle omin voimin mahdollista. Näin lapsen tai nuoren persoonallisuus rikastuu sekä uudesta taidosta että yhdessä onnistumisen kokemuksesta vuorovaikutuskumppanin kanssa.

Lähteet

- Araneva, M. (2016). Sijaishuollossa olevan lapsen yhteydenpito-oikeus. Teoksessa S. Hakalehto & V. Toivonen (toim.), *Lapsen oikeudet lastensuojelussa* (ss. 166–199). Kauppakamari.
- Aula, M. K. (2011). Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.), *Näyn & kuulun. Lapsen etu ja osallisuus* (ss. 24–38). LK-kirjat / Lasten Keskus Oy.
- Bardy, M. (2013). Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Lastensuojelun ytimissä* (ss. 49–78). (4. uudistettu p.). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Barkman, J., Inkinen, H., Isoniemi, S. & Vario, P. (2017). *Muutosvoimaa! Kohti nuorten kokemusasiantuntijuutta lastensuojelussa*. Pesäpuu ry.
- Hakalehto, S. (2016). Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa S. Hakalehto & V. Toivonen (toim.), *Lapsen oikeudet lastensuojelussa* (ss. 22–57). Kauppakamari.
- Hakalehto-Wainio, S. (2013). Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa S. Hakalehto-Wainio & L. Nieminen (toim.), *Lapsioikeus murroksessa* (ss. 17–52). Lakimiesliiton kustannus.
- Harrikari, T. (2019). *Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumisista ja hallinnan murroksista*. Vastapaino.
- Heikkinen, L.T. (2018). Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (ss. 170–187). PS-kustannus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2007). *Tutki ja kirjoita*. (13. osin uudistettu p.). Tammi.
- Hotari, K-E. (2007). *Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana*. [Pro gradu - tutkielma, Tampereen yliopisto]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-16717>
- Hotari, K-E., Oranen, M & Pösö, T. (2013). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Lastensuojelun ytimissä*. (4. uudistettu p.). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

- Hämeen-Anttila, L. (2017). Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut. Teoksessa A. Kanaoja, M. Lähteinen & P. Marjamäki (toim.), *Sosiaalityön käsikirja* (ss. 216–246). (4. uudistettu p.). Tietosanoma.
- Hämäläinen, J. & Kurki, L. (1997). *Sosiaalipedagogiikka*. WSOY.
- Hänninen, V. (2018). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (ss. 188–208). PS-kustannus.
- Iivonen, E. (2011). Lapsen oikeuksien yleissopimus. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.), *Näyn & kuulun. Lapsen etu ja osallisuus* (ss. 39–60). LK-kirjat / Lasten Keskus Oy.
- Jokela, R. (2013). *Kuullaan, mutta kuunnellaanko – huostaanotetun ja sijoitetun lasten kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudesta*. [Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto]. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201309172309>
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (2012). *Kategoriat, kulttuuri & moraalit*. Vastapaino.
- Juuti, J. & Touhonen, J. (2019). *Lasten ja nuorten osallisuus sijaishuollon yksikössä*. [Opinnäytetyö, Laurea ammattikorkeakoulu]. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019060314490>
- Kananen, J. (2015). *Opinnäytetyön kirjoittajan opas. Näin kirjoitan opinnäytetyön tai pro gradun alusta loppuun*. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 202.
- Kananen, J. (2017). *Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä*. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 234.
- Kiviniemi, K. (2018). Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (ss. 73–87). (5. uudistettu ja täydennetty p.). PS-kustannus.
- Korhonen, A. (2005). *Lastensuojelun tukihenkilön käsikirja*. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry.

- Koulu, S. (2016). Lastensuojelun sopimuksellisuus ja lapsen asema. Teoksessa S. Hakalehto & V. Toivonen (toim.), *Lapsen oikeudet lastensuojelussa* (ss. 242–272). Kauppakamari.
- Kurki, L. (2000). *Sosiokulttuurinen innostaminen*. Vastapaino.
- Kurki, L. (2002). *Persoona ja yhteisö: personalistinen sosiaalipedagogiikka*. SoPhi 68
Jyväskylän yliopisto
- Lahtinen, H. (2017). *Nuorten kokemukset osallisuuden ja kuulluksi tulemisen toteutumisesta koulukodin arjessa*. [Pro gradu -tutkielma, Turun Yliopisto]. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201708047866>
- Lastensuojelulaki 2007/417. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Lundbom, P. & Herranen, J. (2011). Sosiaalisen vahvistamisen ajankohtaisuus. Teoksessa P. Lundbon & J. Herranen (toim.), *Sosiaalinen vahvistaminen kokemuksina ja käytänteinä* (ss. 4–12). Humanistinen ammattikorkeakoulu – HUMAK.
- Malja, M., Puustinen-Korhonen, A., Petrelius, P. & Eriksson, P. (2019). *Lastensuojelun laatusuositus*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>
- Muukkonen, T. (2013). Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Lastensuojelun ytimissä* (ss. 165–175). (4. uudistettu p.). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Mäkelä, J. (2011). Osallisuuden merkitys lapsen ja nuoren kehitykselle. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.), *Näyn & kuulun. Lapsen etu ja osallisuus* (ss. 13–23). LK-kirjat / Lasten Keskus Oy.
- Nieminen, S. (2009). Merikratoksen ammatillinen tukihenkilö – avohuollon ohjaaja. Teoksessa I. Tanskanen & E. Timonen-Kallio (toim.), *Lastensuojelun hyvät työkäytännöt* (ss. 113–121). Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 44.
- Nivala, E. & Ryytänen, S. (2019). *Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Gaudeamus.

- Nuotio, J. & Miettinen, M. (2011). Tukihenkilötoiminta sosiaalisen vahvistamisen menetelmänä. Teoksessa P. Lundbon & J. Herranen (toim.), *Sosiaalinen vahvistaminen kokemuksina ja käytänteinä* (ss. 191–203). Humanistinen ammattikorkeakoulu – HUMAK.
- Nyrhinen, A. (2016). Sosiaalityön ammatillinen johtaminen. Teoksessa S. Hakalehto & V. Toivonen (toim.), *Lapsen oikeudet lastensuojelussa* (ss. 58–96). Kauppakamari.
- Pajulammi, H. (2013). Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa S. Hakalehto-Wainio & L. Nieminen (toim.), *Lapsioikeus murroksessa* (ss. 89–123). Lakimiesliiton kustannus.
- Pajulammi, H. (2014). *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Talentum.
- Palonperä, E & Lehto, S. (2009). Tavoitteena jaettu yhteinen ymmärrys – avoimen dialogin verkostokokous lastensuojelutyössä. Teoksessa I. Tanskanen & E. Timonen-Kallio (toim.), *Lastensuojelun hyvät työkäytännöt* (ss. 46–66). Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 44.
- Pulma, P. (2004). Lastensuojelun kehityslinjoja. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.), *Lastensuojelu tänään* (ss. 11–20). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Pösö, T. (2012). Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa H. Forsberg & L. Auttonen-Vaaraniemi (toim.), *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö* (ss. 75–97). Vastapaino.
- Raatikainen, E., Rahikka, A., Saarnio, T. & Vepsä, P. (2019). *Ammattina sosionomi*. (3. uudistettu p.). Sanoma Pro Oy.
- Rantanen, T. & Toikko, T. (2009). Sosiaalialan kehittämistoiminnan metodologista paikannusta. Teoksessa L. Viinamäki (toim.), *Sosionomilta eivät hommat lopu. Ammattikäytäntöjen kehittäminen haasteena sosionomi AMK-tutkinnoissa* (ss. 65–76). Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 1/2009. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu.
- Räty, T. (2019). *Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen*. (4. uudistettu p.). Edita Publishing Oy.

- Sormunen, M. (2016). Lapsen etu Euroopan Ihmisoikeustuomioistuimen lastensuojeluratkaisuissa. Teoksessa S. Hakalehto-Wainio & L. Nieminen (toim.), *Lapsioikeus murroksessa* (ss. 308–341). Lakimiesliiton kustannus.
- STM. (n.d.). *Lastensuojelulain muutokset 1.1.2020*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
<https://stm.fi/lastensuojelulain-muutokset>
- Särkelä, A. (2001). *Välittäminen ammattina: näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön*. Vastapaino.
- THL. (n.d.-a). *Lapset, nuoret ja perheet. Tukihenkilöt ja -perheet*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/tukihenkilot-ja-perheet>
- THL. (n.d.-b). *Lastensuojelun käsikirja. Lastensuojelun avohuolto*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto>
- Timonen-Kallio, E. (2010). Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Tanskanen, I & Timonen-Kallio, E. (toim.), *Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä* (ss. 6–17). Tampereen yliopistopaino - Juvenes Print Oy.
- Toivonen, V-M. (2017). *Lapsen oikeudet ja oikeusturva: Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa*. Alma Talent.
- Tulensalo, L & Ylä-Herranen, T. (2009). Avoimen dialogin ja verkostotyön mahdollisuudet lastensuojelussa. Teoksessa I. Tanskanen & E. Timonen-Kallio (toim.), *Lastensuojelun hyvät työkäytännöt* (ss. 22–35). Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 44.
- Tuomikanta, A. (2011). *Tukihenkilötoiminta lastensuojelun avohuollon tukitoimena – ”Jokainen ihminen tarvitsee toisen ihmisen lähellensä”*. [Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto]. <http://www.urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-21772>
- Välimaa, O. (2011). *Kategoriat ongelman selontekoina. Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentumisen haastattelupuheessa*. [Väitöskirja, Tampereen yliopisto]. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8351-6>

Liite 1: Kirjoitelmapyyntö

KIRJOITELMAPYYNTÖ

Kirjoita ammatillisesta tukihenkilötyöskentelystä, sisällytä kirjoitelmaan kokemuksia lasten ja nuorten roolista työskentelyssä.

Mieti lisäksi vielä ehdotuksia, millaista ammatillisen tukihenkilötyön tulisi mielestäsi olla.

Kirjoita kokonaisilla lauseilla!

Liite 2: Tutkimussuostumus

TUTKIMUSSUOSTUMUS

Allekirjoittamalla tämän lomakkeen annan suostumukseni käyttää tuottamaani aineistoa opinnäytetyössä.

pvm.	allekirjoitus	nimenselvennys

Tutkimuksen tekijänä lupaan käsitellä saamaani aineistoa nimettömänä ja luottamuksellisesti.

pvm.	allekirjoitus	nimenselvennys
		Hannu Vierikko